

**LANDSCAPE
ARCHITECTURE**
ARCHITEKTURA KRAJOBRAZU

ZBIGNIEW MYCZKOWSKI

Prof. DSc PhD Eng. Arch.

Krakow University of Technology

Faculty of Architecture

e-mail: zbigniew.myczkowski@pk.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4014-950X>

URSZULA FORCZEK-BRATANIEC

DSc PhD Eng. Arch., university professor

Krakow University of Technology

Faculty of Architecture

e-mail: u.forczek-brataniec@pk.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1600-4332>

PROFESSORS JANUSZ BOGDANOWSKI AND MARIA ŁUCZYŃSKA-BRUZDA AS REPRESENTATIVES OF THE KRAKÓW SCHOOL OF LANDSCAPE ARCHITECTURE

PROFESOR JANUSZ BOGDANOWSKI
I PROFESOR MARIA ŁUCZYŃSKA-BRUZDA
JAKO PRZEDSTAWICIELE KRAKOWSKIEJ SZKOŁY
ARCHITEKTURY KRAJOBRAZU

ABSTRACT

Professor Janusz Bogdanowski and Professor Maria Łuczyńska-Bruzda are figures whose careers reflect a significant part of the history of the Kraków School of Landscape Architecture. Their research, social and design works can be used to trace how the concepts, ideas and wonderful visions intended to structure the landscape and properly manage it have developed.

Professor Janusz Bogdanowski laid the groundwork for the methods and approaches to researching, planning and designing the landscape. Professor Maria Łuczyńska-Bruzda, with her research, design and practical work, defined the framework for landscape conservation and defined the role of the landscape architect within it. Their publications in the Urbanism and Architecture Files of the PAN Kraków Branch are a unique record of the evolution of landscape architecture as a discipline, and later publications by their students reflect the continuation of research and the development of the team that they created.

Keywords: landscape design, landscape planning, landscape architecture history, landscape research, landscape protection, KSAK legacy

STRESZCZENIE

Profesor Janusz Bogdanowski i Profesor Maria Łuczyńska-Bruzda to postaci, których działalność odzwierciedla znaczną część historii Krakowskiej Szkoły Architektury Krajobrazu. W ich pracach badawczych, społecznych i projektowych można prześledzić sposób kształtowania się idei, pomysłów i wspaniałych wizji, które miały za zadanie porządkować krajobraz i odpowiednio nim gospodarować.

Profesor Janusz Bogdanowski stworzył podwaliny metod i sposobu podejścia do badań naukowych, planowania i projektowania krajobrazu. Profesor Maria Łuczyńska-Bruzda swą działalnością badawczą, twórczą i praktyczną wyznaczyła ramy ochrony krajobrazu i określiła w nich rolę architekta krajobrazu. Ich publikacje

na łamach „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie” stanowią unikalny zapis ewolucji dziedziny architektura krajobrazu, a późniejsze wydania z udziałem ich uczniów odzwierciedlają kontynuację badań i rozwój zespołu, który stworzyli.

Słowa kluczowe: projektowanie krajobrazowe, planowanie krajobrazowe, historia architektury krajobrazu, badania krajobrazu, ochrona krajobrazu, dziedzictwo KSAK

1. INTRODUCTION

Since its beginnings, the Urbanism and Architecture Files has attached significant importance to the landscape. Whether natural and cultural, historical, technical, and fortress — the landscape has been the subject of interest, attention and discussion on its pages. In the journal, authors have been discussing key issues regarding methodology, research and case studies. Publications of the Chair of Landscape Architecture constitute a special history of the Kraków School of Landscape Architecture (KSAK).

In this paper, we shall focus on two individuals associated with the beginnings and development of the School, namely Professor Janusz Bogdanowski and Professor Maria Łuczyńska-Bruzda. These two extraordinary personalities shaped many designers, theorists and researchers. Their approach, which emphasized the natural and landscape context of architecture, was original to planning and design and was ahead of its time. Paying attention to design with nature while considering environmental conditions may seem obvious today. However, in the mid-20th century it was a niche, pioneering approach or even an innovative one. The theories that were created then and their execution in the form of plans and strategies was modern in those times and followed the latest global trends.

This approach has been developing since 1948. It was then that Professor Novák took over the Chair of Preliminary Planning and has since developed around the following three themes: the open landscape, the urban landscape, and garden design. These were intertwined both in terms of the scope of research and the individuals who combined particular areas. In his comprehensive approach, Professor Bogdanowski, as the author of monographs, research and projects, touched upon every single one of them. He developed his team by deepening particular issues and specializations.

Professor Łuczyńska-Bruzda focused on the open landscape and the protected landscape. While following in the footsteps of Professor Novák and acting as Poland's first architect of the Ojców National Park for many years, she laid the foundations of the system of planning national and landscape parks both in theory and practice.

The objective of this paper is to present the body of research, investigative and design work of Professors

Janusz Bogdanowski and Maria Łuczyńska-Bruzda in the context of the shaping of the Kraków School of Landscape Architecture.

The following methods were used in this study: analysis of library catalogues and collections, specifically: volumes of the ‘Urbanism and Architecture Files of the PAN Kraków Branch’ (1967–2023). A literature review was performed, including the publications authored, co-authored, edited and consulted by the Professors, as well as their students and continuators. Studies and designs were also reviewed. Critical analysis was performed.

2. MAIN DIRECTIONS OF RESEARCH AGAINST THE BACKGROUND OF THE KRAKÓW SCHOOL'S DEVELOPMENT

The current state of research on the Kraków School of Landscape Architecture (KSAK) still requires supplementation and further work. Nevertheless, this concept is recognized and functions within the relevant literature. Notably, the 1996 publication by M. Łuczyńska-Bruzda mentions that (...) *the Kraków School has developed a distinctiveness that sets it apart from other Faculties of Architecture in Poland* (...), highlighting Professor Zygmun Novák and his landscape approach to architecture (Łuczyńska-Bruzda, 1996, p. 269). One important work that organizes knowledge in this area regarding the origins, maturation of the organizational structure, and achievements of the KSAK is the jubilee publication celebrating the twentieth anniversary of the Institute of Landscape Architecture (Böhm and Sykta, 2013). Also noteworthy is the publication *Landscape Protection in the Research of the Kraków School of Landscape Architecture from 1970–2017 — from Jurassic Parks to Cultural Parks in Kraków* (Myczkowski and Forczek-Brataniec, 2018).

The beginnings of the Kraków School of Landscape Architecture are closely related to such individuals as Zygmun Novák and Gerard Ciołek, students of Tadeusz Tołwiński and Oskar Sosnowski. Paying attention to landscape, the need to develop interdisciplinary research as well as a sensitive approach to space have shaped their way of thinking about architecture on so many scales since the very beginnings.

Oskar Sosnowski obtained his doctoral degree at the Faculty of Architecture of the Academy of Fine Arts in

Kraków. His approach to design and teaching resulted in extraordinary development of the Department of Polish Architecture at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology. It was there that he, already an accomplished architect, took charge at the age of forty. As a renowned architect, he *turned to science* and in 1922, created a team of brilliant engineers and humanists. A year later he took the initiative to establish the Society of Polish Urban Planners. His research work, which was extremely modern and even avant-garde, strongly reflected the connection with history, understood as the key to defining individual characteristics of a place and its identity. Moreover, he attached great importance to environmental values. His works demonstrate a strong environmental context which he preferred over aesthetic values while perceiving the architectural object as an element of space from the point of view of landscape and structure (Zarębska, 2004, p. 43). It is hardly surprising that his assistant, Professor Novák, had the ability to develop his interest in this respect under his tutelage in order to later become one of the most significant individuals at the university established in Kraków.

When the Faculty of Architecture was established in Kraków in 1945, the Department of Urban Planning run by Professor Tołwiński was one of twelve. Zygmunt Novák, appointed as an assistant professor, already had some experience in regional planning. He was employed as the leading architect in the Jędrzejów and Olkusz counties and the head of the Development Department in Częstochowa as well as the organizer and head of the Regional Bureau of Kraków District Regional Development. His experience and the range of interests have given the Kraków school its individual character. *A Landscape Approach to Architecture Based on Natural Elements and a Scale of Activity from the Interior to the Region* — this paper was described by its reviewer, Gerard Ciołek, as *one without precedence in professional literature, especially the one regarding urban planning* (Łuczyńska-Bruzda, 1996, p. 269). In Poland, he was a pioneer of planning closely related to environmental protection. His books from 1950 entitled *Przyrodnicze elementy planowania regionalnego i udział w nim architekta* is visionary and ahead of its time. At the height of industrial development, he saw the need for sustainable management with respect for nature. Such ideas were omnipresent in his students' careers, especially that of Professor Maria Łuczyńska-Bruzda's.

In 1956 Professor Novák took over the Chair of Green Area Planning at the Faculty of Spatial Planning. Similarly to Z. Novák, he was a doctoral student of T. Tołwiński. His doctoral dissertation entitled *Regionalism in rural architecture* was defended during the war in 1944. In 1948, he took over the Chair of

Preliminary Planning in Kraków while working at the Faculty of Architecture in Warsaw. After the death of Professor Tołwiński, he became the head of the Chair of Urban Design in Kraków, which was later transformed into the Chair of Spatial Planning.

Apart from regionalism, his main interest and research focused on gardens. In 1954, he published a monumental work entitled *Ogrody Polskie* that sums up years of research. In 1955, he published a textbook entitled *Zarys historii kompozycji ogrodowej w Polsce* and hence confirmed his competence in this area, which allowed him to conduct lectures in the field. His voluntary assistant at that time was a student called Janusz Bogdanowski who continued the research done by Professor Ciołek (Łuczyńska-Bruzda, 1996, p. 269).

In that reality both the topic of regionalism and gardens were not very popular. Doing this type of research meant being in opposition to unification and depreciation of accomplishments of the previous eras embedded in the socialist system and ideology.

The character of the Kraków School of Landscape Architecture crystallized and defined also through battle. Thanks to reading the protest of Professor Novák against removing in 1957 the subject of Planning of Green Areas, we are able to get acquainted with the arguments and the mission of this education and research as the source of these assumptions was the landscape of the region of Kraków and southern Poland. Professor Novák claimed the following: *The university has the duty to provide education in this field, especially in the region with 5 out of 7 National Parks as well as due to the issues of suburban zones* (Zespół Architektury Krajobrazu: J. Bogdanowski, J. Budziło, K. Dąbrowska-Budziło, L. Flagorowska, W. Genga, M. Łuczyńska-Bruzda and K. Pawłowska, 1973). In 1961, when the regional approaches were replaced with spatial planning detached from the identity and organic planning, both professors resigned from their positions. As a result of this turmoil, a new Chair of Landscape and Green Area Planning was established and run by Professor Ciołek. The division of the chair into thematic units outlined further development of young faculty members, including Janusz Bogdanowski and Maria Łuczyńska. The Chair of Planning Gardens and Greenery was taken by Professor Ciołek while the Division of Planning and Landscape Protection was given to Z. Novák. Professor Ciołek's team worked on the restoration of garden layouts and greening industrial areas surrounding tourist resorts (Genga, 1974). Professor Novák's team developed the methods and implemented planning and landscape conservation while working on the idea of landscape parks. This is where both Professor Bogdanowski and Maria Łuczyńska worked.

Under the master's supervision, the assistants worked on Poland's first plan to protect national parks (1963). Professor Novák's ideas and actions gave direction to the Kraków School of Landscape Architecture, which is characterized by (...) *a landscape approach to architecture based on natural elements and the scale of action from the interior to the region* (Łuczyńska-Bruzda, 1996, p. 271). It is in this reality that the personalities of both professors thrived.

3. PARALLEL CAREER OF BOTH PROFESSORS

Professor Janusz Bogdanowski was first and foremost a landscape architect, the co-founder of the so-called Kraków School in this field while following in the footsteps of his Professor masters, namely: Gerard Ciołek, Zygmunt Novák and Tadeusz Tołwiński. He was not only a role model but also an outstanding expert in garden design, urban planning and fortress architecture. Moreover, he was a tireless defender of monuments and an excellent academic teacher as well as a respected scholar. Professor Janusz Bogdanowski was uncompromisingly and completely devoted to the protection of the national landscape. He always shared his comprehensive knowledge with those who cared for monuments of the past. He did not need to use all of his academic titles. Nor did he have to squeeze all his positions, honorary titles and international society memberships on his business card. He was simply Janusz Bogdanowski, a humble role model whom everyone liked.

Janusz Jan Kanty Bogdanowski was born on 16 August 1929 in Kraków. He grew up in a family with rich patriotic traditions, especially when it comes to Kraków. His father, Wincenty Bogdanowski, was the city's deputy mayor in the period immediately preceding the city's capture by the German army, and his son became a corporal of the Home Army. Since his youth, he was fascinated by national cultural heritage, which significantly contributed to stirring the future young scholar's passion, and moulded him into a defender of natural and cultural monuments. Over the years, he gained a reputation as the leading expert of landscape architecture issues, as well as historic park and garden protection, military architecture and conservation and everything else that creates the *image of the country* — cultural and natural heritage. Professor Maria Łuczyńska-Bruzda is a landscape architect, a scholar and an educator. She was born in Ostróg upon Horyń on 2 February 1933. She is a Warsaw Uprising survivor. She graduated from the Faculty of Architecture in Kraków (1951–1957). She received the academic title of Professor in May 1997. She expressed her creative credo in the following words: *to do, one must see*.

Precise lines, hundreds or even thousands of hours spent in the field observing spatial landscape forms laid the foundations for her later works focusing on integrated protection. *Composing is a conscious way of design which, referring to space, enables coordinated, harmonious arrangement of material objects, adding new ones to the old as a system in their mutual relationship: in terms of content — built on full recognition of values, thus on truth; in terms of function — serving good, and in terms of form — based on beauty* (Łuczyńska-Bruzda, 2000).

Recording landscape from the sketch to academic registration created methods of its documentation, assessment and shaping in accordance with the spirit of good continuation. Professor is the author of the methods but first and foremost a scholar and a practitioner implementing these methods. The beginnings of her academic and design career are related to the area of the Kraków-Częstochowa Upland. Survey materials, subsequent analyses and studies resulted in the first national park spatial development plan in Poland for the Ojców National Park, passed in 1963, as well as the concept of the landscape park systems in southern Poland (1963–1964). They were prepared in the department of Protection and Landscape Shaping under the supervision of Professor Z. Novák in cooperation with the then-Doctor Janusz Bogdanowski. As a result, after thirty years of efforts, the concepts were approved and in 1981 the Complex of Jura Landscape Parks was established. Maria Łuczyńska-Bruzda developed the pattern for the profession of the park architect based on her own twenty years of work in the field. This gave her the basis for assessing the effectiveness of planning in protected areas, as included in the following monograph: *Skuteczność planowania przestrzennego Ojcowskiego Parku Narodowego* (Łuczyńska-Bruzda, 1981).

One of the main parallel scientific trends was her research regarding regionalism. Rich records of form, detailed surveys conducted for many years in the Kraków-Częstochowa Upland allowed for the development of 'Subregionalizacja i wytyczne architektoniczne dla Jury Krakowsko-Częstochowskiej i woj. Krakowskiego' (1985–1991). These materials constitute a unique record of landscape and forms that almost disappeared from the landscape of the Jura. The then developed and verified method is continued and brought results in the form of similar guidelines for the region of Żywiec or the Pieniny Mountains.

The works of Maria Łuczyńska-Bruzda constitute over forty joint projects, numerous expert opinions, reports, programmes and publications. An important chapter among them is national programmes executed in the Department of Landscape Architecture that she participated in: 1980–1985 MR 1.6 'Rewaloryzacja

zespołów zabytkowych na tle rozwoju miast’ under the supervision of Professor J. Bogdanowski and the ones she led: 1980-1983, PR, Wisła, ‘Zasady kształtowania, rewaloryzacji i ochrony krajobrazu w obrębie systemu hydrograficznego górnej Wisły’.

Professor Łuczyńska-Bruzda was an outstanding educator and a master for many generations of architects and landscape architects. Her holistic treatment of landscape resulted in multidisciplinary cooperation and a strong influence on the areas related to landscape. The educational mission took place in numerous academic centres, namely: several faculties of the Cracow University of Technology, at the Agricultural University, the AGH University of Science and Technology but also in circles related to nature protection, among regional authorities and politicians. It was with great patience and wisdom that she shared her many years of experience while repeating the need to *educate* [new generations, space managers and authorities] *about landscape*. She supervised Master’s thesis projects and doctoral theses as well as reviewed postdoctoral theses. She supported initiatives of her students while providing assistance, advice and supporting their activity and taking control in case of difficult matters.

While teaching specialists whose activity impacts the image of the country, we must treat them as a creative continuation of God’s act of creation (Katechizm Kościoła Katolickiego, Pallotinum, Poznań, 1994). *The human, creating their own works and therefore shaping cultural landscape in accordance with their own visions and civilizational achievements, while obliged to continue creation, should compose it since composing is a conscious method of shaping which, referring to space, enables coordinated, harmonious arrangement of material objects, adding new ones to the old as a system in their mutual relationship: content — built on full recognition of values, therefore on truth; functional — serving good and formal — based on beauty* (Łuczyńska-Bruzda, quote from speech ‘Twórczość w ochronie’ 2000)

4. THE PROFESSORS’ ACADEMIC ACCOMPLISHMENTS AND THEIR REFLECTION IN THE FILES

Since the very beginnings, i.e., the year 1967, Professor Janusz Bogdanowski was fully committed in his work as the editor of the Files, a journal of the Committee of Urban Planning and Architecture at the Kraków Branch of the Polish Academy of Sciences. Until his death, he published main articles touching upon numerous issues related to landscape architecture, urban planning and architecture. His articles are present in almost all TEKA publications and the issues published there have led to the creation of many

research programmes. They also became the basis for co-workers and students to follow in his footsteps and develop scientifically. Moreover, they led to the creation of doctoral theses, postdoctoral monographs, professor publications, as well as numerous research programmes on national, interministerial, ministerial and inter-institutional.

Starting from 1967 (J. Bogdanowski’s article in the first volume of Teka) — the topic of landscapes and castle ruins was continued and developed in the area of military architecture and then fortress landscape. Starting from academic papers by Józef Budziło to long-term achievements of Krzysztof and Jadwiga Wielgus, Wojciech Rymśa-Mazur to the restoration of fortress landscape of the Zamość Fortress — the UNESCO World Heritage Site (Wielgus, Myczkowski and associates in 2010).

In volumes VIII (1974), IX (1977), XII (1978) and XIII (1979) of the Files, together with Zygmunt Holcer and Andrzej Swaryczewski he published a series of articles regarding a dictionary of old defensive architecture terminology in Poland. This provided further details for the abovementioned study area of military architecture and later led to both a monograph on the dictionary by the abovementioned authors and an inspiration for an entire series of papers by numerous authors both from the Kraków community (J. Janczykowski, W. Brzoskwinia, J. and W. Wielgus) and the Warsaw one and others (P. Molski, A. Gruszecki).

In the *Cracoviana* section, he published several articles regarding *Rozwój i urbanistyczne kompozycje nowożytnego Krakowa oraz problem ich rewaloryzacji (XVI–XXw)* (Bogdanowski, 1981, pp. 7–25) in volume XV, 1981, or in volume XVIII (1984) in the article entitled *O urbanistyczno-krajobrazową koncepcję Krakowa* regarding both identification of landscape phenomenon of *fortress and greenery of Kraków* (Bogdanowski, 1984, pp. 7–18) on the European scale (to which he devoted another monograph) and he developed a proposal to continue the centuries-old, radial-concentric city development by introducing a system of green wedges extending from the centre along the cardinal directions. The largest one would be connected with the unique landscape of the Kraków-Częstochowa Upland towards the north-west.

This vision is preceded by one of the most interesting projects of establishing landscape parks. In the IV volume of the Files (1970) Janusz Bogdanowski with Zygmunt Novák and Maria Łuczyńska-Bruzda introduced the idea to cover *System parków krajobrazowych Polski południowej jako współczesna skala terenów rekreacyjnych* (Novák, Łuczyńska-Bruzda and Bogdanowski, 1970, pp. 69–79). In the same volume, J. Bogdanowski pulsed *Malowane chałupy w architekturze krajobrazu wsi podkrakowskiej, ich*

formy i postępujący zanik (Bogdanowski, 1970, pp. 103–113).

Ten years later, in the Environmental Protection Law Act of the Sejm, Poland established the possibility of creating a form of nature conservation, namely a landscape park.

In the 1980s, most of the over 130 landscape parks were created, including the first one in Kazimierz upon the Vistula and then the Jura Landscape Parks with their headquarters in Kraków, Katowice and Częstochowa.

Following the exemplary cooperation between the management of the Jura Landscape Parks in Kraków and the then Chair of Landscape Architecture, a catalogue of Jura building forms was created with detailed and simplified village cards. Such achievements are described in articles in subsequent volumes of the Files, namely: *Katalog form budownictwa w obszarze Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych* (Łuczyńska-Bruzda, et. al, 1988, pp. 167–176); *Subregionalizacja cech budownictwa jako przyczynek do kontynuacji tradycji we współczesnej architekturze regionalnej (na przykładzie Jurajskich Parków Krajobrazowych)* (Łuczyńska-Bruzda and Myczkowski, 1993–1994, pp. 45–57), *Uproszczona karta krajobrazowa wsi dla katalogu form budownictwa* (Bogdanowski and Grudniewicz, 1993–1994, pp. 59–70).

It is difficult to describe in one anniversary article all the activities in the field of landscape architecture which were initiated by Professor Janusz Bogdanowski and Maria Łuczyńska-Bruzda and repeatedly confirmed in articles in subsequent editions of 'Teki'.

The authors of this chapter wish to draw attention to the issue published in two parts in 1987 and 1988, namely: *Regionalizm architektoniczno-krajobrazowy wsi żywieckiej, cz. I i II* (Bogdanowski, 1987, pp. 139–144; Bogdanowski, 1988, pp. 145–158).

This research was undertaken and continued by, among others, Zbigniew Myczkowski in his doctoral dissertation on the Prądnik Valley in the Ojców National Park.

The continuation of professor Janusz Bogdanowski's thoughts and academic and ideological inspirations was reflected in the events that occurred after his passing in 2003.

Works related to introducing the idea included in the European Landscape Convention ratified by Poland in 2006, and implemented fifteen years later in the form of, among others, the so-called Landscape Law, landscape audits on the voivodship level and landscape laws on county levels. This is most definitely further materialization of the Professor's intentions he always wished for, so that landscape would become an object of public concern, a social and national good while the service devoted to raising awareness and

caring for its beauty would become a common need and a collective duty.

In 1963, he created the JARK–WAK method, his own original method for interiors and architectural and landscape units, which was initiated in *Studium wartości krajobrazowych Sandomierza i okolic* which he then developed in his studies of Jura castles of Mirów and Ogrodzieniec in 1964.

In 1964, he published an educational aid entitled *Konserwacja i kształtowanie w architekturze krajobrazu* (Bogdanowski, 1972). In 1973, together with Zygmunt Novák and Maria Łuczyńska-Bruzda they wrote *Architektura krajobrazu* (Bogdanowski, Łuczyńska-Bruzda, Novák 1973) and in 1976 he published *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu* (Bogdanowski, 1976). In 1977, it was due to his efforts that the Department of Landscape Architecture was established at the Faculty of Architecture of the Cracow University of Technology, which was then turned into the Institute of Landscape Architecture run by Professor Bogdanowski (1992–1994) while in 1997 he singled out his own Independent Division of Theory of Landscape Architecture and Garden Composition.

Apart from nearly a thousand academic publications, he also completed a few dozen projects from the field of urban planning, conservation and greenery, including independently and as part of larger teams, for instance the system of Kraków greenery based on the old fortification system, the Kraków Planty Park, the Jura Landscape Parks, the surroundings of the water barrage near Tyniec, or the gardens of the Royal Castle in Warsaw.

Conservation issues were a prominent presence in the Professor's academic works: urban planning, architectural, garden design, landscape protection as well as methodological studies for landscape studies, design and planning, dictionaries as well as systematics of defensive architecture. Many of these had entered and remained in Polish academia as classic works.

He regularly cooperated with conservation offices. It was already in the early 1990s that he was fully engaged in the projects initiated by the central conservation office in Poland while taking on the position of the Chairman of the Council for the Protection of Monuments at the Ministry of Culture and Art as well as the Vice-Chairman of the Polish National Committee of the ICOMOS.

In the years 1995–1998, the Ministry of Culture and Art as well as the General Conservator of Monuments entrusted Professor with the Fifth National Programme called "Ochrona i konserwacja zabytkowego krajobrazu kulturowego Polski". We must mention some of the positions Professor held, namely: the Chairman of the Urban Planning and Architecture Commission of the Kraków Branch of the Polish Academy of

Sciences; Editor-in-Chief of the Files for thirty years; a member of the National Council for Environmental Protection and the Voivodeship Council for Environmental Protection in Lesser Poland; multiple tenures as Chairman of the Voivodeship Committee for Nature Conservation in Kraków; a member of academic councils of national parks; a member of the *Europa Nostra* Scientific Council or the Landscape Ecology Committee of the Global Union for Nature Protection IUCN. For his professional activity he was awarded many of the highest national and ministerial awards.

During his professional career professor Janusz Bogdanowski together with his students prepared over a thousand studies and designs for the arrangement of historic gardens, parks and landscape. The following projects deserve to be mentioned: Restoration of the Planty in Kraków- the main designer 1980–1990 (with W. Genga, Z. Myczkowski and team; Gold Medal of the Ministry of Culture); Major Seminary in Kalwaria Zebrzydowska 1984–1985 (with A. Böhm); restoration of the garden at the St Mark's Church in Kraków (with Z. Myczkowski, Gold Medal of the Ministry of Culture 1986); restoration of the royal garden in Niepołomice 1992–1995 (with Z. Myczkowski); preparing records of wooden Gothic churches for the UNESCO list 2000–2002 (with M. Kornecki, R. Marcinek, Z. Myczkowski, A. Siwek and M. Czuba); entering the list in 2003; moreover, from 1995 to 1998 at the request of the Ministry of Culture and Arts and the General Conservator of Monuments he led the Fifth National Programme called 'Ochrona i konserwacja zabytkowego krajobrazu kulturowego Polski'.

A few days before Easter, on 16 April 2003, the Professor died losing a battle with a serious illness. His funeral, which attracted several hundred people, including representatives of state authorities and universities, his friends and co-workers, students and graduates, members of major academic associations and social organizations, took place on 22 April 2003 at the Rakowicki Cemetery in Kraków.

In addition to his extraordinary academic and professional achievements, Professor Janusz Bogdanowski left a large group of students and co-workers who followed in his footsteps. It is hard to come across Bachelor's, Master's or doctoral or post-doctoral theses, professor publications or academic monographs related to landscape architecture, military architecture, urban planning or monument conservation and landscape issues that would not contain references, footnotes and quotations referring to his enormous body of research achievements.

The continuation of the deep reflections and academic and ideological inspirations of Professor Janusz Bogdanowski has been reflected in events that took place after his death in 2003. The efforts related to the

introduction of the ideas contained in the European Landscape Convention, ratified by Poland in 2006 and implemented fifteen years later, in the form of, among others, the so-called Landscape Act, landscape audit at the voivodeship level, and landscape resolutions at the municipal level, are undoubtedly further realizations of the Professor's intentions. He always desired that the landscape be a subject of public concern, a social and national asset. The service of increasing knowledge about it and caring for its beauty should be a common need and a collective duty.

Therefore, he rightly deserves the title of the Atlantean, a gigantic figure carrying and forever supporting Polish academic heritage, especially in terms of landscape architecture.

Apart from executing conservation projects, Professor Bogdanowski gifted future generations with great publications comprising approximately 1020 items, including: *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu* (1976); *Warownie i zieleń Twierdzy Kraków* (1979); *Style, kompozycja i rewitalizacja w polskiej sztuce ogrodowej* (1990); *Metoda jednostek i wewnątrz architektoniczno-krajobrazowych (JARK-WAK)* (1990), *Polskie ogrody ozdobne* (2000). Był też redaktorem prac: *Krajobraz Kulturowy Polski. Województwo Małopolskie* (2001), and edited and supplemented Gerard Ciołek's *Ogrody polskie* (1978).

5. THE TEAM, 1956–1992

The Kraków School of Landscape Architecture's strongest point are its members. Starting from two seniors, namely Gerard Ciołek and Zygmunt Novák, other professors followed in their footsteps and attracted still other passionate and dedicated individuals. A unique atmosphere was created among outstanding and brilliant individuals. The innovative nature of landscape architecture and the complexity inherent in it resulted in a multi-disciplinary team and its further multi-threaded development.

The first assistants of Professor Novák in the Division of Green Area Planning in 1956 were Janusz Bogdanowski and Jan Bruzda. At the same time, they were both doctoral students of Professor Ciołek. Jan Bruzda explored, among others, landscape painting, and that issue is discussed in the article published in volume III of the Files in 1969 regarding connections between painting and landscape architecture (Bruzda, 1969). In the same volume, J. Bogdanowski published an article regarding defensive systems in fortresses (Bogdanowski, 1969). From the third volume onwards, the *Architectura militaris* section was added to the journal to address fascination with both buildings and fortress landscape. Wanda Genga, an artist (Genga, 1974; Zachariasz, 2008), and Maria

Łuczyńska-Bruzda soon joined the team and in 1970 the results of her work on spatial planning of national parks were published. Work on the methodology of conservation plans was continued under the supervision of M. Łuczyńska-Bruzda by Piotr Patoczka, Krystyna Pawłowska and Zbigniew Myczkowski with regard to the Bieszczady Mountains, the Tatra Mountains and, most importantly, the Ojców National Park (Łuczyńska-Bruzda and Partyka, 1979).

The subject of historic gardens was also continued. The Team for the Revalorization of Historic Greenery Projects, under the direction of W. Genga, continued the work initiated by G. Ciołek regarding garden projects. These projects later became a focus of interest for A. Mitkowska, Z. Myczkowski, D. Uruska-Suszek, K. Fabijanowska, and A. Zachariasz. The research methods developed were reflected in numerous projects and implementations. In 1988, the leadership of the Team was taken over by Doctor A. Mitkowska.

The technical landscape became a major research area and attracted the interest of Józef Budziło. It was both water and road systems that were analysed using architectural and landscape methods in search of their harmonious inclusion in landscape (Budziło, 1981; 1983).

In 1984, J. Środulska-Wielgus and Krzysztof Wielgus joined the team, passionately engaging in the work of the Department.

Urban landscape had a special place in the team's research. It was the verification of the method of units and architectural and landscape interiors that allowed for development of these issues (Bogdanowski et al., 1980). A number of assistants were involved in urban analyses. Thus, they were able to pursue their own interests and conduct their individual research. Here we should mention Krystyna Dąbrowska-Budziło, Krystyna Pawłowska, Aleksander Böhm, Agata Zachariasz, Ewa Heczko-Hyłowa and their studies of urban structure in landscape. This direction was continued in the analyses of cities as well as in the landscape approach to spatial planning, addressing issues of landscape composition and the role of landscape architecture in urban planning and spatial planning (Böhm, 1981, 2006).

A special focus within the research areas of the Kraków team was the issue of open landscapes and rural areas. The Division participated in the government programme *PR. Wisła*, participating in the research project *Zasady kształtowania rewaloryzacji i ochrony krajobrazu w obrębie systemu hydrograficznego Górnej Wisły* (1980–1983), led by then-Doctor M. Łuczyńska-Bruzda in the Open Landscape Ecology Team. Concurrently, the same team worked on another topic: *Subregionalizacja i wytyczne architektoniczne dla Jury Krakowskiej i woj. Krakowskiego* (1985–

1991). During this period, the method of landscape villages was developed by the team of the then Department and implemented in the research program (Bogdanowski and Grudniewicz, 1993–1994).

6. INTERNATIONAL BACKGROUND, CONTINUATION AND STUDENTS' WORKS IN THE DIVISION OF OPEN LANDSCAPE AND ENGINEERING STRUCTURES

In 1990, the Division of Landscape Planning and Green Areas, headed by Associate Professor Bogdanowski, was relocated to a new site, a historic building that formerly served as a arrest. Shortly thereafter, a new organizational structure was established. Within this framework, the then Department was transformed in 1992 into the Institute of Landscape Architecture, led by Professor J. Bogdanowski, comprising three departments: the Division of Open Landscape and Engineering Structures, headed by Associate Professor M. Łuczyńska-Bruzda; the Division of the Urban and Suburban Landscape, headed by Professor Aleksander Böhm; and the Division of Garden design and Green Areas, headed by Professor Anna Mitkowska.

In 2000, the Department of the Cultural Foundations of Landscape Architecture was established, led by Professor Krystyna Pawłowska, who expanded the research into social needs in urban planning and landscape architecture. That same year, the Faculty of Architecture introduced Landscape Architecture as its second programme, alongside Architecture.

The work in the various divisions advanced research and methods and was effectively implemented in significant plans and projects. A notable record of activities from 1992–2012 is documented in the jubilee publication of the Institute of Landscape Architecture, edited by A. Böhm and Izabela Sykta (Böhm and Sykta, 2013).

The Division of the Open Landscape and Engineering Structures continued research on protected areas, rural areas, fortified and engineering landscapes. These studies were conducted within the division team but also leveraged the achievements of other units, as strong collaboration between departments continued to develop.

Considering the international context of the research, one must look back to the beginnings of the Chair of Green Space Planning, where a special focus was placed on the analysis of open landscapes.

Since the 1970s, research has been conducted concurrently with other global institutions, and the resultant approach has been aligned with the most current trends. The innovativeness of these ideas is evidenced by their presentation at the IFLA International Feder-

ation of Landscape Architects International Congress in Stuttgart, as well as at the SARP 25th anniversary exhibition (Łuczyńska-Bruzda, 1996, p. 271). The systemic approach to environmental and landscape conservation problems is noteworthy. Work on these issues, started under Professor Novák, was continued by M. Łuczyńska-Bruzda, and then by Z. Myczkowski and his team. The innovative character of these ideas is evidenced by their presentation at the international meeting of the IFLA International Federation of Landscape Architects.

The experience in the effectiveness of spatial planning of national parks published in 1970 by M. Łuczyńska-Bruzda (1970) and research by Professor Novák's team on Poland's landscape park system can be compared with research conducted at the same time in the United States by Richard Burton Litton. These were attempts to systematize knowledge and methods of researching open landscapes investigated in the form of landscape parts (Burton-Litton, 1971, pp. 6–14).

At the same time, in the United States, three agencies managing open areas, forests and roads were working to develop landscape analysis methods that would allow the landscape to be properly surveyed, assessed and then managed (Forczek-Brataniec, 2008, p. 17). Both in the distant United States, England, and in Poland, the idea of landscape units was born at a similar time but for R.B. Litton who distinguished viewing units (Litton, 1971). Professor Novák, in turn, wrote about landscape interiors as early as in 1950 (Novák, 1997, p. 140), while Professor Bogdanowski included this issue in the JARK-WAK method (Bogdanowski 1977; Novák, Bogdanowski and Łuczyńska-Bruzda, 1979).

The story of scenic analyses is also interesting. In 1981, Ludmiła Flagorowska published a doctoral thesis on the use of the sun ruler in visibility charts (Flagorowska, 1981). Meanwhile, in a publication from 1973, R.B. Litton, working for the Bureau of Land Management, published three analysis methods known at that time: terrain observation and recording range visibility highlighting their significant importance in landscape analyses. An interesting direction of research derived from view analyses was set by Krystyna Dąbrowska-Budziło. The panorama analyses she developed do not appear in this form in any widely known study. The systemic approach initiated in the 1970s had no precedent in panoramic visual research in the literature (Dąbrowska-Budziło, 1974).

This research trend in landscape studies was initiated at the Division of Open Landscape and Engineering Structures (ZKOiBI) and successfully continued with a focus on protected areas, particularly in the development of national park protection plans

from 1996 to 2012, under the direction of Professor Bogdanowski, later Professor M. Łuczyńska-Bruzda, and subsequently under Professor Z. Myczkowski (Myczkowski, 2001). Following the implementation of Environmental Protection Law, these methods were further developed, verified, and implemented in various landscape impact assessments (Myczkowski and Forczek-Brataniec, 2007).

Particularly noteworthy is research on post-military landscapes known as fortified landscapes, post-industrial landscapes, or other landscapes deprived of their former function. *Re-use*, which is so fashionable today in architectural strategies, was embedded in the ideas of landscape architecture from the very beginning. Krzysztof Wielgus and Jadwiga Środulska-Wielgus continue their research at the highest level today, contributing to discussions on the contemporary approach to fortified landscape heritage. Krzysztof Wielgus conducts research on airport landscape and engineering structures, as well as fortified landscapes and defensive works (Wielgus, Środulska-Wielgus, 2018). These studies have resulted in the implementation of development plans and projects for the Zamość Fortress, defensive works of the Przemyśl Fortress, and the Kraków Fortress. Jadwiga Środulska-Wielgus has conducted unique research on fortress greenery (Wielgus, Środulska-Wielgus, 2022), as well as the broader issues of cultural tourism (Środulska-Wielgus, 2016).

Their achievements in advancing theory, methods, and implementation through plans and projects have been applied in numerous exemplary landscape revalorizations of fortified landscapes, mountain landscapes, memorial landscapes, and are reflected in their extensive publication record within the Department.

Dr. Wojciech Rymcza-Mazur has also specialized in conservation issues related to fortress topics, focusing on doctoral research on fortress barrack complexes (Rymcza-Mazur, 2014).

Also noteworthy are the studies concerning rural landscapes. Under the direction of Professor Łuczyńska-Bruzda, scientific work has been conducted on the Prądnik Valley, including the creation of architectural form catalogues for the Kraków-Częstochowa Upland, later continued by K. Wielgus for the Żywiec Landscape Park and U. Forczek-Brataniec for the Pieniny National Park. The rural landscape has also been a focal point for K. Wielgus and J. Środulska-Wielgus, co-authors of the concept of the Wallachian Culture Trail (Wielgus et al., 2022).

This topic has gained particular significance today as regionalism returns to broader interests after a long hiatus. Traditional regional techniques, now in the realm of environmental solutions, serve as inspiration and a source of knowledge. Historical methods of siting buildings, shaping villages with considerations

for ventilation, flood protection, and the collection of rainwater and biomass, are becoming models for eco-friendly living in the face of climate change.

Another extremely important issue in landscape architecture is designing in harmony with nature. Nature-based Solutions, as they are called today, have accompanied the Kraków School of Landscape Architecture from the very beginning. One of the first books by professor Novák entitled *Planowanie regionalne i udział w nim architekta* from 1950 is, in a way, the beginning of a pro-environmental approach to landscape planning and design. The chapters entitled: *Ziemia, Woda Powietrze Ogień, Człowiek jako twórca* contain the principles of working with the elements in the spirit of sustainable development. Continued by other researchers in opposition to the technocratic approach of urbanization and planning, they are now becoming a standard and rediscovered truth written in new concepts (Forczek-Brataniec and Jamioł, 2024).

Also noteworthy is the characteristic practice within the Department that has grown from longstanding traditions of engagement in professional organizations, associations, and societies. Department members are active participants, board members, and creators of initiatives in both Polish and international organizations.

These are just a few threads of a rich tapestry that is difficult to capture in a single chapter. The measure of the professors' ongoing work is evident in numerous publications, plans, and projects led by their students, often pioneering, exemplary, and emulated applications.

7. UNIVERSAL LEGACY

After subsequent reorganization, the entire group of former divisions now operates within the single Chair of Landscape Architecture, under the direction of Pro-

fessor Agata Zachariasz. The past and current work of the Kraków School of Landscape Architecture stands out due to the scope, methodology, and ambitious nature of the areas covered.

The current specialization in urban landscapes, gardens, engineering landscapes, cityscapes, landscape perception, protected landscapes, and ongoing research within these specialized groups has opened up directions that address the most current and critical project topics today.

The professional careers of Professor Janusz Bogdanowski and Professor Maria Łuczyńska-Bruzda reflect a significant part of the history of the Kraków School of Landscape Architecture. In their research, social and design work, one can trace the development of ideas and wonderful visions that were intended to organize the landscape and manage it appropriately, with respect for nature, tradition and the people who live there.

Their legacy is a priceless resource. On the one hand, it shows the versatility of the approach while, on the other hand, it embodies moderation and rationality. In today's times of media over-interpretations and a highly distorted image of reality created by subjective opinions, it is worth gaining knowledge and distance by following their systematic work and their wonderful results. Many of them constitute an unrivalled pattern of approach that we simplify today despite having much more efficient tools at our disposal. On their basis, one can appreciate an attentive, unhurried outlook, knowledge of things, searching for causes and sources.

Above all they were wonderful, inspiring enthusiasts who were able to share their passion for landscape, and at the same time showed the effectiveness of the landscape architect's actions.

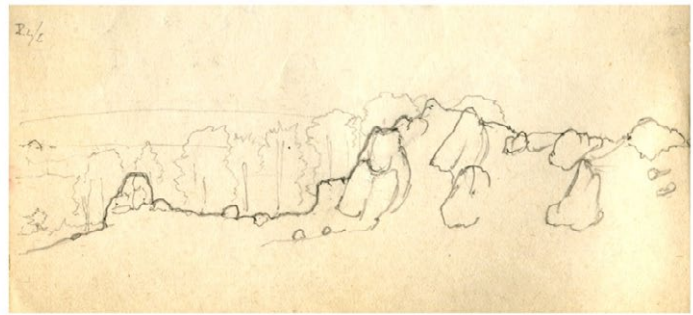
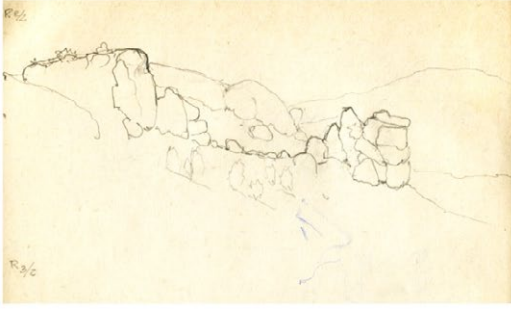
Ill. 1. Professor Janusz Bogdanowski. Source: Z. Myczkowski, 2001.

Il. 1. Profesor Janusz Bogdanowski. Fot. Z. Myczkowski, 2001.

Ill. 2. Professor Maria Łuczyńska-Bruzda, Source: U. Forczek-Brataniec, M. Brataniec.

Il. 2. Profesor Maria Łuczyńska-Bruzda. Fot. M. Brataniec.

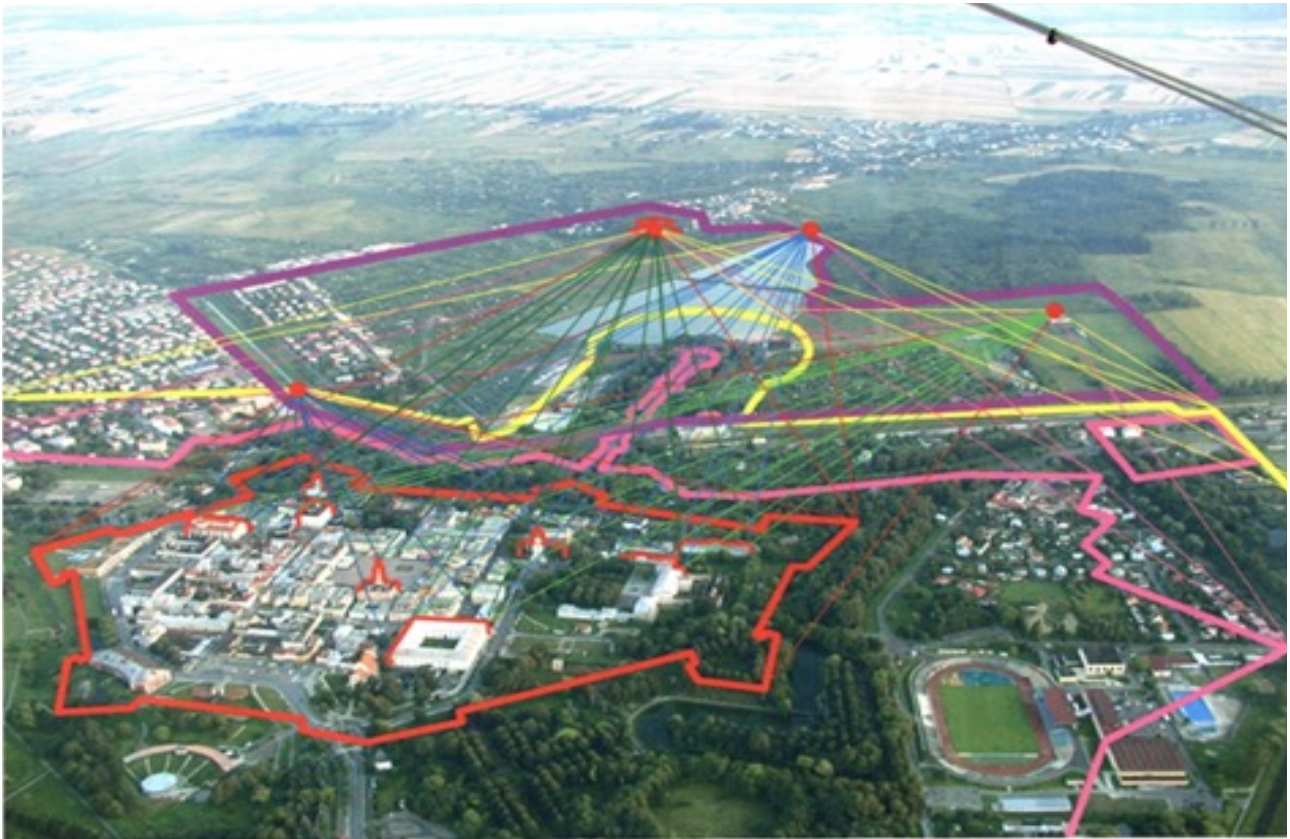
Ill. 3. Sketches by Maria Łuczyńska-Bruzda, Jura survey: Mirów, Bzów, 1964. Source: private archive.

Il. 3. Szkice Marii Łuczyńskiej-Bruzdy. Jura, inwentaryzacja: Mirów, Bzów, 1964, Źródło: archiwum prywatne.

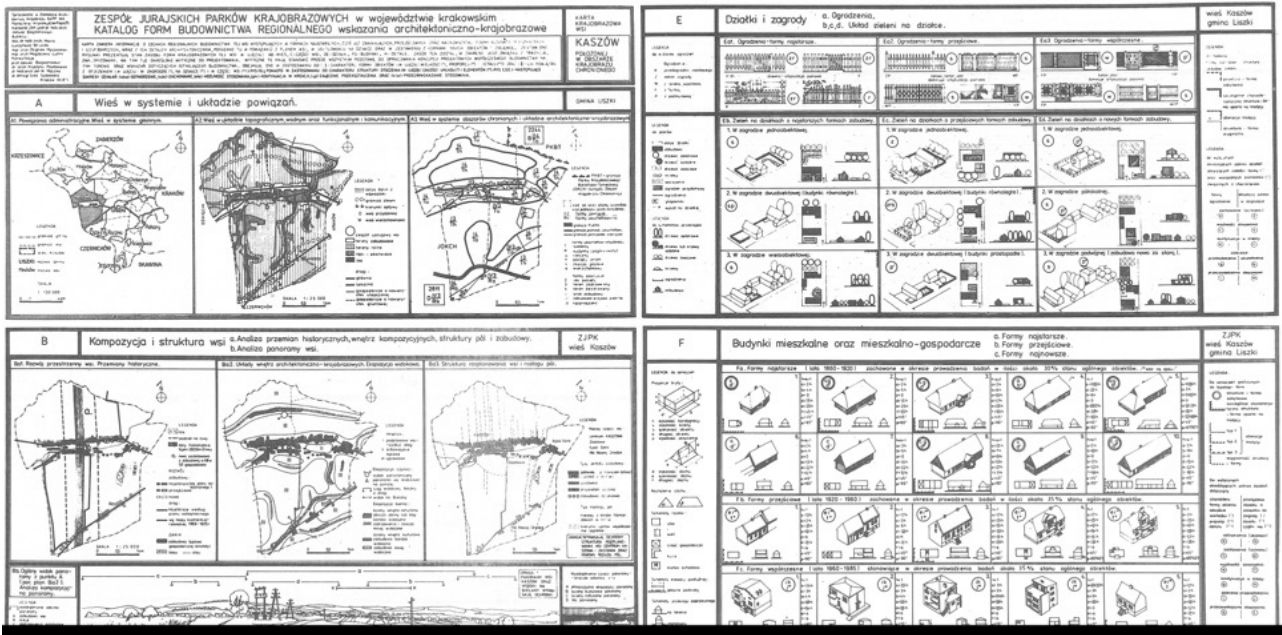
Ill. 4 Zamość Fortress, 2003 — significant blurring of the landscape of unplanned and spontaneously growing greenery planted during the Polish People's Republic. Source: Z. Myczkowski

Il. 4 Twierdza Zamość, rok 2003 — znaczące zatarcie krajobrazu bezplanowo nasadzonej w latach PRL-u i spontanicznie rozrastającej się zieleni. Fot. Z. Myczkowski.

III. 5. Zamość Fortress — a study of the restoration of the UNESCO World Heritage Site. Source: Z. Myczkowski and associates, 2005.

II. 5. Twierdza Zamość — studium rewitalizacji obiektu UNESCO. Źródło: Z Myczkowski z zespołem, 2005.

III. 6. Landscape cards of Jura villages, the village of Krzów. Source: (M. Łuczyńska-Bruzda, Z. Myczkowski and associates 1996).

II. 6. Karty krajobrazowe wsi jurajskich, wieś Krzów. Źródło: M. Łuczyńska-Bruzda, Z. Myczkowski z zespołem, 1996).

1. WSTĘP

„TeKa Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie” od początku istnienia wielką uwagę poświęcała krajobrazowi. Krajobraz naturalny i kulturowy, historyczny, inżynierski, forteczny i przyrodniczy były przedmiotem zainteresowania, uwagi i rozważań. Autorzy na łamach czasopisma poruszali kluczowe zagadnienia związane z metodyką, badaniami oraz studiami przypadków. Publikacje działu Architektura Krajobrazu układają się w szczególną historię Krakowskiej Szkoły Architektury Krajobrazu (KSAK).

W niniejszym artykule skupiono się na dwóch postaciach związanych z początkami i rozwojem szkoły — prof. Janusza Bogdanowskim i prof. Marii Łuczyńskiej-Bruzdowej. Te dwie niezwykle osobowości ukształtowały wielu projektantów, teoretyków i naukowców. Ich podejście podkreślające przyrodniczy i krajobrazowy kontekst architektury stanowiło oryginalne ujęcie planowania i projektowania wyprzedzające swą epokę. Zwращanie uwagi na projektowanie z naturą, ze świadomością środowiskowych uwarunkowań, które dziś jest oczywiste, w połowie zeszłego wieku było podejściem niszowym, pionierskim i — jak można by dzisiaj powiedzieć — innowacyjnym. Powstałe wówczas teorie i ich wdrażanie w postaci planów i strategii było na owe czasy nowoczesne i podążało równoległe z najnowszymi światowymi tendencjami.

Ten sposób podejścia, kształtujący się od 1948 roku, kiedy to prof. Novák objął Katedrę Planowania Wstępnego, rozwijał się wokół trzech tematów: krajobrazu otwartego, krajobrazu miejskiego i sztuki ogrodowej. Przeplatały się one zarówno pod względem zakresu badań, jak i z uwagi na osoby łączące w swych aktywnościach poszczególne obszary. Profesor Bogdanowski w swym wszechstronnym podejściu podejmował każdy z tych wątków, będąc autorem monografii, badań i projektów. Rozwinął zespół pogłębiając poszczególne zagadnienia i specjalizacje. Prof. Łuczyńska-Bruzda skupiła się na krajobrazie otwartym i krajobrazie chronionym. Kontynuując dzieło prof. Zygmunta Nováka, położyła podwaliny systemu planowania parków narodowych i krajobrazowych w teorii i w praktyce, będąc wieloletnim, pierwszym w Polsce, architektem Ojcowskiego Parku Narodowego.

Celem pracy jest zaprezentowanie dorobku badawczego, studialnego i projektowego profesorów Janusza Bogdanowskiego i Marii Łuczyńskiej-Bruzdowej w kontekście kształtowania Krakowskiej Szkoły Architektury Krajobrazu.

W pracy stosowano następujące metody badawcze: analiza katalogów bibliotecznych i zbiorów, w szczególności kolejnych tomów „Teki” (od 1967

do 2023 roku). Dokonano przeglądu literatury, między innymi publikacji autorstwa, we współautorstwie, pod redakcją i przy konsultacjach omawianych postaci, a także ich uczniów i kontynuatorów. Przeglądano też studia i projekty. Zastosowano analizę krytyczną.

2. GŁÓWNE KIERUNKI BADAŃ NA TLE KSZTAŁTOWANIA SIĘ SZKOŁY KRAKOWSKIEJ

Stan badań na temat Krakowskiej Szkoły Architektury Krajobrazu (KSAK) wciąż wymaga uzupełnień i dalszych prac. Niemniej jednak pojęcie to funkcjonuje w literaturze przedmiotu i jest rozpoznawane. Na szczególną uwagę zasługuje publikacja M. Łuczyńskiej-Bruzdy z 1996 roku, która wspomina, że (...) *Szkoła Krakowska zyskała specyfikę odróżniającą ją od innych Wydziałów Architektury w Polsce (...)*, wskazując na prof. Zygmunta Nováka i jego krajobrazowe ujęcie architektury (Łuczyńska-Bruzda, 1996, s. 269). Ważną pozycją porządkującą wiedzę, w tym w zakresie genezy, dojrzewania struktury organizacyjnej i osiągnięć KSAK jest publikacja jubileuszowa z okazji dwudziestolecia Instytutu Architektury Krajobrazu (Böhm, Sykta, 2013). Na uwagę zasługuje również publikacja pt. *Landscape conservation in the Research and development of the Krakow School of landscape architecture from 1970s to 2017 – from Jurassic landscape parks to cultural parks in Krakow* (Myczkowski, Forczek-Brataniec, 2018; *Anna Mitkowska...*, 2019).

Początki KSAK są ściśle związane z postaciami Zygmunta Nováka i Gerarda Ciołka — uczniami Tadeusza Tołwińskiego i Oskara Sosnowskiego. Uważność w stosunku do krajobrazu, konieczność rozwoju interdyscyplinarnych badań oraz wrażliwe podejście do przestrzeni od początku kształtowało ich sposoby myślenia o architekturze w wielu skalach.

Oskar Sosnowski stopień doktora uzyskał na Wydziale Architektury ASP w Krakowie. Jego podejście do projektowania i nauczania przyniosło niezwykle rozkwit Zakładu Architektury Polskiej na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej, którego prowadzenie objął w wieku 40 lat, będąc już wybitnym projektantem. Jako uznany architekt „zwrócił się ku nauce” i od 1922 roku stworzył zespół wybitnych inżynierów i humanistów, a także wystąpił w 1923 roku z inicjatywą utworzenia Towarzystwa Urbanistów Polskich. W jego twórczości i pracy naukowej, nad wyraz nowoczesnej i wręcz awangardowej, silnie wybrzmiewało powiązanie z historią rozumianą jako klucz do określenia indywidualnych cech miejsca i jego tożsamości. Niezwykłą wagę przykładał również do walorów środowiska. W jego twórczości obecny jest silny kontekst środowiskowy, który nawet przedkładał

nad kryteria estetyczne, widząc obiekt architektury jako element przestrzeni pojmowanej krajobrazowo i strukturalnie (Zarębska, 2004, s. 43). Nic dziwnego, że jego asystent, profesor Novák, miał szansę pod jego skrzydłami rozwijać swoje zainteresowania w tym kierunku, by potem stać się jedną z ważniejszych postaci uczelni tworzonej w Krakowie.

Gdy w 1945 roku Wydział Architektury w Krakowie rozpoczął swą działalność, Katedra Urbanistyki prowadzona przez prof. Tołwińskiego była jedną z dwunastu w Polsce. Powołany na stanowisko adiunkta Zygmunt Novák miał już za sobą doświadczenie w planowaniu regionalnym. Pełnił rolę architekta starostwa jędrzejowskiego i olkuskiego, kierownika Działu Zabudowy Miasta Częstochowy oraz organizatora i kierownika Biura Regionalnego Planu Zabudowy Okręgu Krakowskiego. Jego doświadczenie i obszary zainteresowań nadały szkole krakowskiej indywidualny charakter. Jego praca pt. „Krajobrazowe ujęcie architektury oparte na przyrodniczych elementach i skali działania od wnętrza do regionu” została uznana przez recenzenta, Gerarda Ciołka, za (...) *nieposiadającą w takim ujęciu precedensu w literaturze fachowej, zwłaszcza urbanistycznej* (Łuczyńska-Bruzda, 1996, s. 269).

Był on pionierem planowania w Polsce, jednakże planowania ściśle powiązanego z ochroną środowiska. Jego książka z 1950 roku *Przyrodnicze elementy planowania regionalnego i udział w nim architekta* jest nie tylko wizjonerska, ale także wyprzedzająca swoją epokę. W apogeum rozwoju przemysłowego widział konieczność zrównoważonego gospodarowania z poszanowaniem natury. Tymi ideami przesycona była działalność jego uczniów, a w szczególności prof. Marii Łuczyńskiej-Bruzdy. Od 1956 roku prof. Novák kierował Zakładem Planowania Przestrzeni Zielonych w Katedrze Planowania Przestrzennego.

Kierownikiem Katedry Planowania Przestrzennego został prof. Gerard Ciołek. Podobnie jak Z. Novák był doktorantem T. Tołwińskiego. Prace doktorską zatytułowaną „Regionalizm w budownictwie wiejskim” obronił w czasie wojny w 1944 roku. W 1948 roku objął katedrę Planowania Wstępnego w Krakowie, pracując jednocześnie na Wydziale Architektury w Warszawie. Po śmierci prof. Tołwińskiego został szefem Katedry Urbanistyki w Krakowie, przekształconej później w Katedrę Planowania Przestrzennego. Oprócz regionalizmu jego głównym polem zainteresowań i badań były ogrody. W 1954 roku wydał monumentalne dzieło *Ogrody Polskie* podsumowujące wieloletnie badania (Ciołek, 1954). W 1955 roku opublikował podręcznik *Zarys historii kompozycji ogrodowej w Polsce* i w ten sposób potwierdził swoje kompetencje w tym zakresie, co pozwoliło mu na prowadzenie wykładów z tej dziedziny (Ciołek, 1955).

Jego asystentem, wolontariuszem wówczas, został student Janusz Bogdanowski, który stał się kontynuatorem problematyki badań prowadzonych przez prof. Ciołka (Łuczyńska-Bruzda, 1996, s. 269).

W ówczesnej rzeczywistości zarówno tematyka regionalizmu, jak i ogrodów, nie cieszyła się wielką popularnością. Prowadzenie tego typu badań wręcz przyjmowało rolę opozycji wobec unifikacji i deprecjacji dokonań poprzednich epok wpisanych w ustrój i ideologię socjalistyczną.

Charakter KSAK krystalizował się i definiował również „w boju”. Dzięki lekturze protestu prof. Nováka przeciwko usunięciu w 1957 roku przedmiotu Planowanie przestrzeni zielonych, możemy poznać argumenty i misje tego kierunku kształcenia i badań. Bowiem źródłem tych założeń był sam krajobraz regionu krakowskiego i południowej Polski. Prof. Novák twierdził: *Uczelnia ma obowiązek specjalizacji w tym kierunku. Zwłaszcza w regionie, w którym znajduje się 5 spośród 7 ustanowionych przez RM Parków Narodowych, a także z uwagi na sprawy strefy podmiejskiej* (Zespół Architektury Krajobrazu: J. Bogdanowski, J. Budziło, K. Dąbrowska-Budziło, L. Flagorowska, W. Genga, M. Łuczyńska-Bruzda, K. Pawłowska, 1973). Z kolei w 1961 roku, gdy ujęcia regionalne zostały wyparte przez planowanie przestrzenne oderwane od tożsamości i organicznego planowania, obaj profesorowie zrzekli się swych kierowniczych funkcji. W wyniku tych zawirowań w 1962 roku powołana została nowa Katedra Planowania Krajobrazu i Terenów Zielonych, której kierownikiem został prof. Ciołek. Podział tej katedry na jednostki tematyczne zarysował dalszy rozwój młodej kadry, a wśród niej Janusza Bogdanowskiego i Marii Łuczyńskiej. Zakład Planowania Ogrodów i Zieleni objął prof. Ciołek, a zakład Planowania i Ochrony Krajobrazu — Z. Novák. Zespół prof. Ciołka pracował przy rewaloryzacji założeń ogrodowych, zazieleniania terenów zakładów przemysłowych i otoczenia zespołów turystycznych (Genga, 1974). Zespół prof. Nováka rozwijał metody i wdrażał planowanie i ochronę krajobrazu pracując nad ideą parków krajobrazowych. W ówczesnym zakładzie pracowali prof. Bogdanowski i Maria Łuczyńska.

Pod kierunkiem mistrza asystenci pracowali nad pierwszym w Polsce planem ochrony parku narodowego (1963). Idee i działania prof. Nováka nadały kierunek krakowskiej szkole architektury krajobrazu, którą charakteryzuje (...) *krajobrazowe ujęcie architektury oparte na przyrodniczych elementach i skali działania od wnętrza do regionu* (Łuczyńska-Bruzda, 1996, s. 271). W tej rzeczywistości rozwijały się osobowości dwojga profesorów — Marii Łuczyńskiej-Bruzdy i Janusza Bogdanowskiego.

3. RÓWNOLEGLĘ KARIERY OBOJGA PROFESORÓW

Profesor Janusz Bogdanowski był przede wszystkim architektem krajobrazu, współtwórcą tak zwanej „krakowskiej szkoły” w tej dziedzinie, będąc kontynuatorem swoich mistrzów — Profesorów: Gerarda Ciołka, Zygmunta Nováka i Tadeusza Tołwińskiego. Był autorytetem i wybitnym znawcą sztuki ogrodowej, urbanistyki i architektury fortyfikacyjnej. Był też niestrudzonym obrońcą zabytków, znakomitym nauczycielem akademickim i powszechnie poważanym uczonym. Profesor Janusz Bogdanowski był bezkompromisowo i całkowicie oddany ochronie ojczystego krajobrazu, swoją ogromną wiedzą chętnie dzielił się z każdym, komu drogie są pamiątki przeszłości. Profesor nie musiał skrupulatnie pisać przed nazwiskiem wszystkich tytułów naukowych, nie musiał szczerze zadrukowywać wizytówek funkcjami, honorami i członkostwami w międzynarodowych towarzystwach, wystarczyło mu być Januszem Bogdanowskim, skromnym, powszechnie lubianym i poważanym człowiekiem i autorytetem naukowym.

Janusz Jan Kanty Bogdanowski urodził się 16 sierpnia 1929 w Krakowie. Wychował się w rodzinie o bogatych tradycjach umiłowania Ojczyzny, a szczególnie Krakowa. Jego ojciec — Wincenty Bogdanowski — był wiceprezydentem Królewskiego Miasta do chwili zajęcia go przez okupanta w 1939 roku, a on sam — kapralem Armii Krajowej. Od młodości pasjonował się ojczystym dziedzictwem kulturowym. Wpłynęło to w istotny sposób na rozbudzenie pasji wszechstronnego badacza, obrońcy dzieł natury i kultury. Z biegiem lat zaowocowało powszechnie uznawanym mianem czołowego znawcy zagadnień architektury krajobrazu, ochrony zabytkowych parków i ogrodów, architektury militarnej i konserwatorstwa oraz tego wszystkiego, co składa się na „obraz kraju” — dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

Profesor Maria Łuczyńska-Bruzda jest architektką krajobrazu, naukowcem i dydaktykiem. Urodziła się w Ostrogu nad Horyniem 2 lutego 1933 roku. Przeżyła Powstanie Warszawskie. Ukończyła studia na Wydziale Architektury w Krakowie (1951–1957). Tytuł naukowy profesora otrzymała w maju 1997 roku. Swe credo twórcze ujmowała słowami: *Aby czynić, trzeba widzieć*.

Precyzyjna kreska, setki albo nawet tysiące godzin spędzone w terenie na wpatrywaniu się w krajobrazowe formy przestrzenne stały się zaczynem jej późniejszych prac skoncentrowanych na zintegrowanej ochronie. *Komponowanie jest bowiem tym świadomym sposobem kształtowania, które odnosząc się do przestrzeni umożliwia skoordynowane, harmonijne rozmieszczanie materialnych obiektów dodając nowe do starego jako*

układu w ich wzajemnej relacji: treściowej — budowanej na pełnym rozeznaniu wartości, zatem na prawdzie; funkcjonalnej — służącej dobru i formalnej — opartej na pięknie (Łuczyńska-Bruzda, 2000).

Zapis krajobrazu od szkicu do naukowej rejestracji zrodził metody jego dokumentowania, oceny i kształtowania zgodnego z duchem dobrej kontynuacji. Pani Profesor jest autorką metod, ale przede wszystkim naukowcem i praktykiem wdrażającym te metody w życie. Początki jej działalności naukowej i twórczej związane są z obszarem Jury Krakowsko-Częstochowskiej. Materiały inwentaryzacyjne, późniejsze analizy i badania zaowocowały pierwszym w Polsce planem zagospodarowania przestrzennego parku narodowego dla Ojcowskiego Parku Narodowego uchwalonym w 1963 roku oraz koncepcją systemu parków krajobrazowych w Polsce południowej (1963–1964). Wykonane one zostały w zakładzie Ochrony i Kształtowania Krajobrazu pod kierunkiem prof. Z. Nováka przy współpracy — wówczas doktora — J. Bogdanowskiego. W efekcie, po 30 latach starań, zatwierdzono koncepcje i utworzono w 1981 roku Zespół Jurajskich Parków Krajobrazowych. Maria Łuczyńska-Bruzda wypracowała wzór funkcji architekta parku w oparciu o własną, społecznie realizowaną, dwudziestoletnią praktykę. To z kolei dało jej podstawy do oceny skuteczności planowania na terenach chronionych, co zawarła w monografii: *Skuteczność planowania przestrzennego Ojcowskiego Parku Narodowego* (Łuczyńska-Bruzda, 1981).

Jednym z głównych, równoległe biegnących nurtów naukowych, były prowadzone przez nią badania dotyczące regionalizmu. Bogate zapisy form, szczegółowe inwentaryzacje prowadzone przez wiele lat na terenie Jury Krakowsko-Częstochowskiej przyczyniły się do powstania opracowania pt. *Subregionalizacja i wytyczne architektoniczne dla Jury Krakowsko-Częstochowskiej i woj. Krakowskiego* (1985–1991). Materiały te stanowią unikatowy zapis krajobrazów i form, które niemal zniknęły z pejzażu Jury. Metoda wówczas wypracowana i zweryfikowana jest kontynuowana i przyniosła efekty w postaci podobnych wytycznych dla rejonu Żywca czy Pienin. Prace Marii Łuczyńskiej-Bruzdy to ponad 40 prac zespołowych, liczne ekspertyzy, raporty, programy i publikacje. Ważny rozdział stanowią wśród nich programy krajowe realizowane w Zakładzie Architektury Krajobrazu, w których uczestniczyła, między innymi: 1980–1985 MR 1.6. „Rewaloryzacja zespołów zabytkowych na tle rozwoju miast” pod kier. prof. J. Bogdanowskiego, a także te, którymi kierowała, między innymi: 1980–1983, PR. 7. Wisła, „Zasady kształtowania, rewaloryzacji i ochrony krajobrazu w obrębie systemu hydrograficznego górnej Wisły”.

Profesor Łuczyńska-Bruzda była wielkim dydaktykiem i mistrzynią wielu pokoleń architektów i ar-

chitektów krajobrazu. Jej holistyczne traktowanie krajobrazu owocowało multidyscyplinarną współpracą i silnym wpływem na dziedziny z krajobrazem związane. Misja edukacji realizowana była w wielu ośrodkach akademickich: na kilku wydziałach Politechniki Krakowskiej, na Akademii Rolniczej, Akademii Górniczo-Hutniczej, ale również w środowiskach związanych z ochroną przyrody, samorządowych i wśród polityków. Z wielką cierpliwością i mądrością dzieliła się wieloletnim doświadczeniem, powtarzając o konieczności „uczenia o krajobrazie” kolejnych pokoleń, zarządzających przestrzenią i sukcesorów władzy. Była promotorką prac dyplomowych i doktorskich oraz recenzentką rozpraw habilitacyjnych. Popierała inicjatywy swych uczniów służąc im pomocą i radą. Wspierała swym autorytetem ich działania, nie unikała także trudnych i spornych tematów.

Kształcąc specjalistów, których działania mają wpływ na obraz kraju trzeba nam traktować je jako „twórczą kontynuację kreacji aktu myśli Boga” (Katechizm Kościoła Katolickiego, Pallotinum, Poznań 1994). Człowiek tworzący własne dzieła, a więc kształtujący krajobraz kulturowy według własnych wizji i zdobywszy cywilizacyjnych będąc zobowiązany do kontynuacji kreacji powinien go komponować. Komponowanie jest bowiem tym świadomym sposobem kształtowania, które odnosząc się do przestrzeni umożliwia skoordynowane, harmonijne rozmieszczanie materialnych obiektów dodając nowe do starego jako układu w ich wzajemnej relacji: treściowej — budowanej na pełnym rozeznaniu wartości, zatem na prawdzie; funkcjonalnej — służącej dobru i formalnej — opartej na pięknie (Łuczyńska-Bruzda, cytata z wystąpienia „Twórczość w ochronie”, 2000).

4. OSIĄGNIĘCIA NAUKOWE PROFESORÓW I ICH ODZWIERCIEDLENIE W „TECE”

Od samego początku, czyli od roku 1967 profesor Janusz Bogdanowski pełnił z ogromnym zaangażowaniem funkcję redaktora „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie”. Do swojej śmierci publikował wiodące artykuły dla wielu kierunków swoich zainteresowań w obrębie architektury krajobrazu, urbanistyki i architektury. Jego artykuły zawarte są w niemal wszystkich rocznikach „Teki”, a ich tematyka wykreowała zarówno wiele programów badawczych, jak też stała się podstawą dla współpracowników i wychowanków do kontynuacji i rozwoju naukowego. Zaowocował on nie tylko w pracach doktorskich, monografiach habilitacyjnych czy książkach profesorskich, ale również w powstaniu licznych programów badawczych na poziomach krajowych, międzyresortowych, resortowych i międzyuczelnianych.

Poczynając od roku 1967 (Bogdanowski, 1967, s. 91–105) temat krajobrazów i ruin zamków uzyskał dalszy rozwój i wielką kontynuację w obszarze architektury militarnej i dalej — krajobrazów warownych. Począwszy od prac naukowych Józefa Budziło, poprzez wieloletni dorobek Krzysztofa i Jadwigi Wielgusów, Wojciecha Rymczy-Mazura, po rewitalizację krajobrazu warownego Twierdzy Zamość — miejsca wpisanego na listę UNESCO (Twierdza Zamość, 2010).

W II tomie „Teki” z 1968 roku Profesor Bogdanowski publikuje artykuł *O architekturze krajobrazu stref podmiejskich* (Bogdanowski, 1968, s. 67–77), w tomie V — *Problemy projektu modelowego dla obszarów urbanizowanych na zasadzie „układu rozdzielczych sieci” osiedleńczych (URS)* (Bogdanowski, 1971, s. 33–39). W tomie XVI z 1982 roku w artykule pt. *Jurydyka — czyli rozważania nad współczesną dzielnicą mieszkaniową* kontynuuje tę tematykę i inspirowane dalszych badaczy do zajęcia się „krajobrazami miejskimi” (Bogdanowski, 1982, s. 79–90). Powstaje ogromny dorobek w ramach kierowanego przez niego Zakładu Architektury Krajobrazu, później Instytutu i Katedry, gdzie w ramach zespołów i zakładów prowadzonych kolejno przez Profesora Aleksandra Böhma, K. Dąbrowską-Budziło, K. Pawłowską, J.W. Rączkę, W. Kosińskiego, A. Zachariasz i in. wypracowane zostają fundamenty i metodologie dla architektury krajobrazu miasta.

W kolejnych tomach „Teki”, pomiędzy 1974 a 1979 rokiem, wraz z Zygmuntem Holcerem, Marianem Korneckim i Andrzejem Swaryczewskim publikuje cykl: *Słownik terminologiczny dawnej architektury obronnej w Polsce* (Bogdanowski, Holcer, Kornacki, Swaryczewski, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979). Stanowi to dalsze uszczegółowienie dla wspomnianego wyżej obszaru badań nad architekturą militarną i owocuje w dalszych latach zarówno monograficznym opracowaniem słownika przez wyżej wymienionych autorów, jak i inspiracją dla całego zbioru publikacji naukowych licznych autorów, zarówno ze środowiska krakowskiego (J. Janczykowski, W. Brzoskwinia, J. i K. Wielgusowie), jak i warszawskiego i innych (P. Molski, A. Gruszecki).

W dziale *Cracoviana* wypowiedzi się kilkakrotnie, między innymi w artykułach: *Rozwój i urbanistyczne kompozycje nowożytnego Krakowa oraz problem ich rewaloryzacji (XVI–XX w.)* (Bogdanowski, 1981, s. 7–25) czy — w tomie XVIII z 1984 — *O urbanistyczno-krajobrazową koncepcję Krakowa*, na temat zarówno identyfikacji fenomenu krajobrazowego w skali europejskiej — „warowni i zieleni twierdzy Kraków” (Bogdanowski, 1984, s. 7–18), czemu poświęca oddzielną monografię pod tym tytułem (Bogdanowski, 1979), jak i wypracowuje propozycję kontynuacji radialno-koncentrycznego, wielowieko-

wego rozwoju miasta poprzez wprowadzenie systemu zielonych klinów wychodzących z jego centrum w cztery strony świata. Największy z nich łączy się z unikatowym krajobrazem Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej ku północnemu zachodowi.

Tę wizję poprzedza jeden z najciekawszych projektów utworzenia parków krajobrazowych — mianowicie w tomie IV „Teki” z 1970 roku Janusz Bogdanowski z Zygmuntem Novákiem i Marią Łuczyńską-Bruzdą wprowadzają ideę obejmującą: *System parków krajobrazowych Polski południowej — jako współczesna skala terenów rekreacyjnych* (Novák, Łuczyńska-Bruzda, Bogdanowski, 1970, s. 69–79). W tym samym tomie J. Bogdanowski publikuje artykuł pt. *Malowane chałupy w architekturze krajobrazu wsi podkrakowskiej, ich formy i postępujący zanik* (Bogdanowski, 1970, s. 103–113).

Dziesięć lat później, w Ustawie z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska, w Polsce powstaje możliwość tworzenia formy ochrony przyrody — parku krajobrazowego.

W latach 80. XX wieku powstaje większość z obecnych ponad 130 parków krajobrazowych, w tym pierwszy w Kazimierzu nad Wisłą, a następne Jurajskie Parki Krajobrazowe z siedzibami zarządów w Krakowie, Katowicach i Częstochowie.

W ślad za tym postępuje wzorcowa współpraca pomiędzy Zarządem ZJKP w Krakowie a ówczesnym Zakładem Architektury Krajobrazu, dzięki czemu powstaje katalog form budownictwa jurajskiego oraz szczegółowe i uproszczone karty wsi. Dokonania te opisują następujące artykuły w kolejnych tomach „Teki”, mianowicie: *Katalog form budownictwa w obszarze Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych* (Łuczyńska-Bruzda et. al, 1988, s. 167–176); *Subregionalizacja cech budownictwa jako przyczynek do kontynuacji tradycji we współczesnej architekturze regionalnej (na przykładzie Jurajskich Parków Krajobrazowych)* (Łuczyńska-Bruzda, Myczkowski, 1993–1994, s. 45–57); *Uproszczona karta krajobrazowa wsi dla katalogu form budownictwa* (Bogdanowski, Grudniewicz, 1993–1994, s. 59–70).

Trudno jest opisać w jednej wypowiedzi, będącej jednym z artykułów w jubileuszowym wydaniu „Teki”, całość działań w obrębie li tylko architektury krajobrazu, które zapoczątkowane zostały przez Profesora Janusza Bogdanowskiego i Marię Łuczyńską-Bruzdę, i wielokrotnie potwierdzone w licznych artykułach w kolejnych „Tekach”.

Autorzy niniejszego artykułu zwracają jeszcze uwagę na zagadnienie opublikowane w dwóch częściach w 1987 i 1988 roku, a mianowicie: *Regionalizm architektoniczno-krajobrazowy wsi żywieckiej, cz. I i II* (Bogdanowski, 1987, s. 139–144; Bogdanowski, 1988, s. 145–158). Ten obszar naukowo-badawczy

podjął i kontynuował między innymi Zbigniew Myczkowski w rozprawie doktorskiej poświęconej Dolinie Prądnika w Ojcowskim Parku Narodowym.

W roku 1963 profesor Bogdanowski stworzył własną, oryginalną metodę wnętrza i jednostek architektoniczno-krajobrazowych JARK–WAK, zapoczątkowaną w opracowaniu Studium wartości krajobrazowych Sandomierza i okolic, którą pogłębił w studiach do zamków jurajskich Mirowa i Ogrodzieńca w 1964 roku. W roku 1972 wydał skrypt *Konserwacja i kształtowanie w architekturze krajobrazu* (Bogdanowski, 1972). W 1973 wraz z Zygmuntem Novákiem i Marią Łuczyńską-Bruzdą opracowane zostało, wielokrotnie wznawiane, dzieło *Architektura krajobrazu* (Bogdanowski, Łuczyńska-Bruzda, Novák, 1973), a w roku 1976 wydał pozycję *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu* (Bogdanowski, 1976).

W 1977 roku doprowadził do powstania na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej Zakładu Architektury Krajobrazu, przekształconego w Instytut Architektury Krajobrazu, którego był założycielem i dyrektorem (1992–1994), a w roku 1997 wyodrębnił z niego własną Samodzielną Katedrę Teorii Architektury Krajobrazu i Kompozycji Ogrodowej.

Prócz blisko tysiąca publikacji naukowych miał na swym koncie kilkadziesiąt projektów z zakresu urbanistyki, konserwacji i zieleni, w tym prace indywidualne i zespołowe, między innymi: system zieleni Krakowa w oparciu o dawny system fortyfikacji, Planty Krakowskie, Jurajskie Parki Krajobrazowe, otoczenie stopnia wodnego pod Tyńcem czy ogrody Zamku Królewskiego w Warszawie.

W pracach naukowych Profesora Bogdanowskiego dominowały zagadnienia konserwatorskie: urbanistyczne, architektoniczne, z zakresu sztuki ogrodowej, ochrony krajobrazu oraz opracowania metodyczne do studiów i projektowania, a także planowania krajobrazu, prace słownikowe, systematyka architektury obronnej. Wiele z nich stanowi kanon dzieł klasycznych do nauki polskiej.

Profesor Bogdanowski stale współpracował ze służbami konserwatorskimi. Od wczesnych lat 90. intensywnie angażował się w prace centralnych władz konserwatorskich w Polsce, przyjmując między innymi funkcję Przewodniczącego Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury i Sztuki, Wiceprzewodniczącego Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS. W latach 1995–1998 Minister Kultury i Sztuki oraz Generalny Konserwator Zabytków powierzyli Profesorowi V Program Krajowy „Ochrona i konserwacja zabytkowego krajobrazu kulturowego Polski”. Nie sposób w tym miejscu nie wymienić niektórych pełnionych przez Profesora funkcji: Przewodniczący Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, przez ponad 30 lat redaktor „Teki”,

członek Państwowej Rady Ochrony Środowiska i Wojewódzkiej Małopolskiej Rady Ochrony Środowiska, wielokrotny Przewodniczący Wojewódzkiej Komisji Ochrony Przyrody w Krakowie, członek rad naukowych parków narodowych, członek Rady Naukowej „Europa Nostra” czy Komitetu Ekologii Krajobrazu Światowej Unii Ochrony Przyrody IUCN. Za swoją działalność został nagrodzony wieloma najwyższymi odznaczeniami państwowymi i resortowymi.

W swym dorobku Profesor, wraz ze swoimi uczniami, ma ponad tysiąc opracowań i projektów aranżacji zabytkowych ogrodów, parków i założeń krajobrazowych, wśród których na szczególne wyróżnienie zasługują takie prace jak: Rewaloryzacja Plant Krakowskich, gdzie Profesor był głównym projektantem (1980–1990), wraz z W. Gengą, Z. Myczkowskim i zespołem otrzymali Złoty Medal Ministra Kultury; Wyższe Seminarium Duchowne w Kalwarii Zebrzydowskiej (1984–1985) — główny projektant — A. Böhm; Rewaloryzacja ogrodu przy kościele św. Marka w Krakowie (1986) z — Z. Myczkowskim, Złoty Medal Ministra Kultury; Rewaloryzacja ogrodu królewskiego w Niepołomicach (1992–1995) — z Z. Myczkowskim; Dokumentacja wpisu drewnianych kościołów gotyckich na listę UNESCO (2000–2002) — z M. Korneckim, R. Marcinkiem, Z. Myczkowskim, A. Siwkiem, M. Czuba, wpis w 2003 roku; ponadto w latach 1995–1998 przewodniczył, na prośbę Ministra Kultury i Sztuki oraz Generalnego Konserwatora Zabytków, V Programowi Krajowemu „Ochrona i konserwacja zabytkowego krajobrazu kulturowego Polski”.

Na kilka dni przed świętami Wielkiej Nocy, 16 kwietnia 2003 roku, Profesor zmarł, po mężnym zmaganiu się z ciężką chorobą. Pogrzeb, który zgromadził wokół Najbliższych Zmarłego kilkaset osób: przedstawiciele władz państwowych i uczelni, przyjaciele, wychowanków, współpracowników, studentów, członków czołowych stowarzyszeń naukowych i organizacji społecznych, odbył się 22 kwietnia 2003 roku na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Profesor Janusz Bogdanowski, oprócz niezwyklego dorobku naukowego i twórczego, pozostawił całe grono uczniów i współpracowników kontynuujących Jego niezwykle dzieło. Trudno znaleźć prace inżynierskie, dyplomowe — magisterskie, doktorskie, habilitacyjne, książki profesorskie i monografie naukowe związane z architekturą krajobrazu, architekturą militaris, urbanistyką czy konserwacją zabytków i zagadnieniami krajobrazu, które nie byłyby pełne odwołań, przypisów, cytatów odnoszących się do Jego ogromnego dorobku naukowego.

Kontynuacja głębokich przemyśleń i inspiracji naukowych i ideowych Profesora Janusza Bogdanowskiego znalazła swoje odzwierciedlenie w wydarzeniach, które miały miejsce już po jego śmierci w roku 2003.

Prace związane z wprowadzeniem idei zawartych w Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, ratyfikowanej przez Polskę w roku 2006, a implementowanej do życia publicznego 15 lat później w postaci, między innymi, tak zwanej „ustawy krajobrazowej”, audytu krajobrazowego na szczeblu wojewódzkim i uchwał krajobrazowych na szczeblu gmin, są na pewno dalszym urzeczywistnieniem się intencji Profesora, który zawsze pragnął, aby krajobraz był przedmiotem publicznej troski, dobrem społecznym i narodowym. A służba powiększania wiedzy o nim i dbałości o jego piękno — powszechną potrzebą i zbiorowym obowiązkiem.

Słusznie zatem należy Mu się tytuł Atlanta — gigantycznej postaci niosącej i podtrzymującej na zawsze ogrom dorobku wpisującego się w dziedzictwo polskiej nauki, zwłaszcza w obrębie architektury krajobrazu.

Oprócz realizacji i projektów konserwatorskich Prof. J. Bogdanowski pozostawił przyszłym pokoleniom wielki dorobek publikacyjny — około 1020 pozycji. Na uwagę zasługują między innymi: *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu* (1976); *Warownie i zieleń Twierdzy Kraków* (1979); *Style, kompozycja i rewaloryzacja w polskiej sztuce ogrodowej* (1990); *Metoda jednostek i wnętrza architektoniczno-krajobrazowych (JARK-WAK)* (1990); *Polskie ogrody ozdobne* (2000). Był też redaktorem prac: *Krajobraz Kulturowy Polski. Województwo Małopolskie* (2001), a także poddał redakcji i uzupełnił książkę Gerarda Ciołka *Ogrody polskie* (1978).

5. ZESPÓŁ 1956–1992

Krakowska Szkoła Architektury Krajobrazu to przede wszystkim ludzie. Począwszy od dwóch nestorów, w osobach Zygmunta Nováka i Gerarda Ciołka, kolejni profesorowie kontynuowali dzieło poprzedników i przyciągali ciekawe osobowości pełne pasji i zaangażowania. Wokół wybitnych i barwnych postaci wytworzyła się wyjątkowa atmosfera. Nowatorski charakter architektury krajobrazu, a także wpisana w nią złożoność, zaowocowały wielodyscyplinarnym zespołem i dalszym wielowątkowym rozwojem.

Pierwszymi asystentami prof. Nováka w Zakładzie Planowania Przestrzeni Zielonych od 1956 roku byli Janusz Bogdanowski i Jan Bruzda, obaj byli jednocześnie doktorantami prof. Ciołka. Jan Bruzda zgłębiał między innymi zagadnienia malarstwa pejzażowego, czemu dał wyraz w artykule zamieszczonym w III tomie „Teki” z 1969 roku — *O powiązaniu malarstwa i architektury krajobrazu* (Bruzda, 1969). W tym samym numerze J. Bogdanowski opublikował artykuł pt. *Systemy obronne w dziełach fortyfikacji* (Bogdanowski, 1969). Od trzeciego tomu zaczęła się pojawiać rubryka *Architektura Militaris*, będąca wyrazem fascynacji zarówno budowlami, jak i krajobrazem wa-

rownym. W zespole nieprzerwanie pracowała również artysta plastyk — Wanda Genga (Genga, 1974; Zachariasz, 2008). Do zespołu wkrótce dołączyła Maria Łuczyńska-Bruzda i już w 1970 roku zostały opublikowane wyniki jej prac na temat planowania przestrzennego parków narodowych. Prace nad metodyką planów ochrony kontynuowali pod kierunkiem M. Łuczyńskiej-Bruzdy, Krystyna Pawłowska, Piotr Patoczka, Zbigniew Myczkowski, w zakresie Bieszczadzkiego, Tatrzańskiego, a przede wszystkim Ojcowskiego Parku Narodowego (Łuczyńska-Bruzda, Partyka, 1979).

Rozwijana była również tematyka ogrodów zabytkowych. Zespół Rewaloryzacji Zabytkowych Założeń Zieleni pod kierunkiem W. Gengi kontynuował prace rozpoczęte przez G. Ciołka dotyczące założeń ogrodowych. Znalazły się one później w polu zainteresowań A. Mitkowskiej, Z. Myczkowskiego, D. Uruskiej-Suszek, K. Fabijanowskiej czy A. Zachariasz. Wypracowane metody badań odzwierciedliły się w wielu projektach i realizacjach. W 1988 roku kierownictwo Zespołu objęła dr A. Mitkowska.

Zespół Zakładu stopniowo coraz bardziej się rozwijał, a atmosfera oraz twórczy ferment przyciągały pasjonatów.

Ważnym polem badań były krajobrazy inżynierskie, które znalazły wyraz w badaniach Józefa Budziły, zarówno systemy wodne, jak i drogowe były analizowane metodami architektoniczno-krajobrazowymi w poszukiwaniu harmonijnego wpisania ich w krajobraz (Budziło 1981, 1983). W 1984 roku do zespołu dołączyli Jadwiga Środulska-Wielgus i Krzysztof Wielgus, przystępując z pasją do prac Zakładu.

Szczególną rolę w badaniach zespołu zajmował krajobraz miejski. Ciekawe pole rozwoju, polegające na weryfikacji metod naukowych, otworzyła nowatorska metoda jednostek i wnętrz architektoniczno-krajobrazowych (Bogdanowski i in., 1980). W analizie miast włączonych zostało wielu asystentów, którzy na tej podstawie rozwijali swe własne badania. Należy tu wymienić Krystynę Dąbrowską-Budziło, Krystynę Pawłowską, Aleksandra Böhma, Ewę Heczko-Hyłową, Agatę Zachariasz, którzy prowadzili badania na temat struktury miejskiej w ujęciu krajobrazowym. Kierunek ten był kontynuowany w analizach miast, jak również w krajobrazowym podejściu do planowania przestrzennego, podejmowania kwestii kompozycji krajobrazu oraz roli architektury krajobrazu w urbanistyce i planowaniu przestrzennym (Böhm, 1981, 2006).

Specjalne miejsce zajmował w obszarach badawczych krakowskiego zespołu problem krajobrazu otwartego i wsi. Zakład uczestniczył w programie rządowym PR. Wisła, realizując temat badawczy „Zasady kształtowania rewaloryzacji i ochrony krajobrazu w obrębie systemu hydrograficznego górnej

Wisły” (1980–1983) pod kier. dr M. Łuczyńskiej-Bruzdy w Zespole Ekologii Krajobrazu Otwartego. Równocześnie w tymże Zespole był realizowany drugi temat — *Subregionalizacja i wytyczne architektoniczne dla Jury Krakowskiej i woj. Krakowskiego* (1985–1991). Wypracowana została wówczas w zespole ówczesnego Zakładu i wdrożona w programie badawczym metoda krajobrazowych wsi opracowana przez Bogdanowskiego i Grudniewicza (1993–1994).

6. KONTYNUACJA I PRACE UCZNIÓW W ZAKŁADZIE KRAJOBRAZU OTWARTEGO I BUDOWLI INŻYNIERSKICH ORAZ MIĘDZYNARODOWY KONTEKST BADAŃ

W 1990 roku Zakład Planowania Krajobrazu i Terenów Zielonych kierowany przez doc. J. Bogdanowskiego został przeniesiony do innej siedziby — do zabytkowego budynku dawnego aresztu. Wkrótce potem powołano nową strukturę organizacyjną. W jej ramach ówczesny zakład został przekształcony w 1992 roku w Instytut Architektury Krajobrazu prowadzony przez prof. J. Bogdanowskiego, z trzema zakładami: Zakładem Krajobrazu Otwartego i Budowli Inżynierskich kierowanym przez doc. Marię Łuczyńską-Bruzdę, Zakładem Krajobrazu Miejskiego i Stref Podmiejskim kierowanym przez dr hab. Aleksandra Böhma i Zakładem Sztuki Ogrodowej i Terenów Zielonych kierowanym przez dr hab. Annę Mitkowską. W 2000 roku powstał Zakład Podstaw Kulturowych Architektury Krajobrazu prowadzony przez prof. Krystynę Pawłowską, rozwijającą tak potrzeby nurt badań społecznych w urbanistyce i architekturze krajobrazu.

W tym samym 2000 roku na Wydziale Architektury uruchomiono architekturę krajobrazu, drugi obok architektury kierunek studiów.

Prace w poszczególnych zakładach rozwijały badania oraz metody i z wielką skutecznością były wdrażane w postaci znaczących planów i projektów. Szczególny zapis działalności w latach 1992–2012 stanowi wydawnictwo jubileuszowe Instytutu Architektury Krajobrazu, wydane pod redakcją Aleksandra Böhma i Izabeli Sykty (Böhm, Sykta, 2013).

Prace Zakładu Krajobrazu Otwartego i Budowli Inżynierskich kontynuowały badania dotyczące terenów chronionych, obszarów wiejskich, krajobrazów warownych i inżynierskich. Prowadzone były w zespole zakładu, jednakże wykorzystywały również dokonania pozostałych jednostek, nadal bowiem rozwijała się silna współpraca pomiędzy zakładami.

Biorąc pod uwagę międzynarodowy kontekst badań należy sięgnąć jeszcze do początków Zakładu Planowania Przestrzeni Zielonych. Szczególne miejsce

zajmuje tu wątek analiz krajobrazu otwartego. Już od lat 70. badania prowadzone były równolegle z innymi ośrodkami światowymi, a kształtowane podejście nawiązywało do najbardziej aktualnych trendów. O nowatorstwie tych idei świadczyła ich prezentacja na Międzynarodowym kongresie IFLA — International Federation of Landscape Architects w Stuttgardzie, a także na wystawie 25-lecia SARP (Łuczyńska-Bruzda, 1996, s. 271). Ważną rolę odegrało tu systemowe podejście do problemów ochrony środowiska i ochrony krajobrazu. Prace nad tymi tematami, rozpoczęte przez prof. Nováka, kontynuowane były przez M. Łuczyńską-Bruzdę, a następnie przez Z. Myczkowskiego z zespołem. Opublikowane już w 1970 roku przez M. Łuczyńską-Bruzdę doświadczenia w zakresie skuteczności planowania przestrzennego parków narodowych (Łuczyńska-Bruzda, 1970) oraz badania zespołu prof. Nováka na temat systemu parków krajobrazowych Polski można porównać z badaniami prowadzonymi w tym samym czasie w Stanach Zjednoczonych przez Richarda Burtona Littona. Były to próby usystematyzowania wiedzy i sposobu badania krajobrazów otwartych, ujmowanych w postaci krajobrazowych części (Burton-Litton, 1971, s. 6–14).

W tym samym czasie w Stanach Zjednoczonych trwały prace trzech agencji zarządzających terenami otwartymi, lasami oraz terenami dróg. Dotyczyły one wypracowania metod analiz krajobrazowych, pozwalających krajobraz odpowiednio zinventaryzować, ocenić, a następnie odpowiednio nimi zarządzać (Forczek-Brataniec, 2008, p. 17). Zarówno w odległych Stanach Zjednoczonych, Anglii, jak również w Polsce w podobnym czasie zrodziła się idea jednostek krajobrazowych, z tym, że R.B. Litton wyodrębnił jednostki widokowe (Litton, 1979). Prof. Novák z kolei pisał już w 1950 roku o wnętrzach krajobrazowych (Novák, 1997, s. 140), natomiast prof. Bogdanowski ujął tę kwestię w systemową metodę jednostek i wnętrz architektoniczno-krajobrazowych JARK-WAK (Bogdanowski, 1977; Novák, Bogdanowski, Łuczyńska-Bruzda, 1979),

Ciekawie rysują się również koleje analiz widokowych. W 1981 roku Ludmiła Flagorowska opublikowała pracę doktorską na temat wykorzystania liniiki słońca w wykresach widoczności — *Metoda wyznaczania zakresu widoczności dla potrzeb architektury krajobrazu* (Flagorowska, 1981), tymczasem w publikacji z 1973 roku R.B. Litton, pracujący dla *Bureau of Land Management*, publikuje znane wówczas metody analiz widoczności wskazując na ich ogromne znaczenie w analizach krajobrazowych. Interesujący kierunek badań, wywodzący się z analiz widokowych, wyznaczyła Krystyna Dąbrowska-Budziło. Rozwinięte przez nią w pracy doktorskiej autorskie, szczegółowe analizy panoram nie występują w takiej formie

w żadnym szeroko znanym opracowaniu. Systemowe podejście zapoczątkowane w latach 70. nie zna precedensu w badaniach widoków panoramicznych w literaturze przedmiotu (Dąbrowska-Budziło, 1974, 1990). Ten nurt badań krajobrazu został podjęty w ZKOiBI, dalej z powodzeniem kontynuowany w odniesieniu do terenów chronionych w postaci opracowywanych planów ochrony parków narodowych w latach 1996–2012 pod kierunkiem prof. Bogdanowskiego, potem prof. M. Łuczyńskiej-Bruzdy, a następnie pod kierunkiem dra hab. Z. Myczkowskiego (Myczkowski, 2001). Po wejściu w życie Prawa Ochrony Środowiska (Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r., Dz. U. 2001 nr 62 poz. 627) metody te były rozwijane, weryfikowane i wdrażane w różnorodnych ocenach oddziaływania na krajobraz (Myczkowski, Forczek-Brataniec, 2007) oraz eksperckich analizach widokowych dotyczących terenów chronionych przyrodniczo i kulturowo (Forczek-Brataniec, 2018).

Na szczególną uwagę zasługują badania poświęcone krajobrazom militarnym — określonym mianem krajobrazów warownych, krajobrazom przemysłowym czy innym terenom zaniedbanym, pozbawionym dawnej funkcji. Tak modne dziś ponowne użycie — *re-use* — obecne w strategiach architektonicznych, wpisuje się od samego początku w idee architektury krajobrazu. Na najwyższym poziomie badania prowadzi dzisiaj Krzysztof Wielgus, Jadwiga Środulska-Wielgus, zabierając głos w kwestiach aktualnego podejścia do dziedzictwa krajobrazu warownego. Krzysztof Wielgus prowadzi badania dotyczące krajobrazu i budowli lotniskowych oraz krajobrazów warownych i dzieł obronnych (Wielgus, Środulska-Wielgus, 2018). Badania te zaowocowały realizacją planów i projektów zagospodarowania Twierdzy Zamość, dzieł obronnych Twierdzy Przemyśl oraz Twierdzy Kraków. Unikatowe badania Jadwigi Środulskiej-Wielgus dotyczyły tematu zieleni fortecznej (Wielgus, Środulska-Wielgus, 2022), jak również problematyki szeroko rozumianej turystyki kulturowej (Środulska-Wielgus, 2016).

Ich dokonania w zakresie rozwoju teorii, metod i ich wdrażania w postaci planów i projektów znalazły zastosowanie w wielu realizowanych przez ZKOiBI modelowych rewaloryzacjach krajobrazów warownych, górskich czy krajobrazów pamięci oraz w bogatym zbiorze ich publikacji.

W fortecznych tematach konserwatorskich wyspecjalizował się również dr Wojciech Rymusza-Mazur, pisząc pracę doktorską na temat fortecznych zespołów koszarowych (Rymusza-Mazur, 2014).

Na uwagę zasługują również badania dotyczące krajobrazu wiejskiego. Pod kierunkiem prof. Łuczyńskiej-Bruzdy powstały prace naukowe dotyczące Doliny Prądnika, w zakładzie opracowane zostały katalogi

form budownictwa dla Jury Krakowsko-Częstochowskiej, kontynuowane potem przez K. Wielgusa dla Żywieckiego Parku Krajobrazowego i U. Forczek-Brataniec dla Pienińskiego Parku Narodowego. Krajobraz wiejski stał się również polem działania K. Wielgusa i J. Środulskiej-Wielgus — współautorów koncepcji Szlaku Kultury Wołoskiej (Wielgus i in., 2022).

Temat ten nabiera dziś szczególnego znaczenia, gdyż po wieloletniej przerwie regionalizm wraca na orbitę ogólnych zainteresowań. Tradycyjne techniki regionalne, tym razem w zakresie środowiskowych rozwiązań, stają się inspiracją i źródłem wiedzy. Dawne metody lokalizowania obiektów, kształtowania wsi w kontekście przewietrzania, ochrony przed powodzią czy gromadzenia wody deszczowej i biomasy, stają się wzorcem proekologicznego podejścia w obliczu zmian klimatycznych.

Kolejne, niezwykle istotne zagadnienie, wpisane w architekturę krajobrazu to projektowanie w zgodzie z naturą. Dziś nazywane *nature based solutions* towarzyszyło Krakowskiej Szkole Architektury Krajobrazu od początków powstania. Jedną z pierwszych książek prof. Nováka *Planowanie regionalne i udział w nim architekta* z 1950 roku stanowi niejako zarys prośrodowiskowego podejścia do planowania i projektowania krajobrazowego. Rozdziały zatytułowane: *Ziemia, Woda, Powietrze, Ogień, Człowiek jako twórca* zawierają w sobie zasady pracy z żywiołami w duchu zrównoważonego rozwoju. Kontynuowane przez kolejnych badaczy, w opozycji do technokratycznego podejścia urbanizacji i planowania, stają się dziś standardem i ponownie odkrywaną prawdą, zapisaną nowymi pojęciami (Forczek-Brataniec, Jamioł, 2024).

Na uwagę zasługuje również charakterystyczna dla Zakładu, wyrosła z dawnych tradycji praca w organizacjach branżowych, stowarzyszeniach i towarzystwach. Członkowie zespołu są aktywnymi działaczami, członkami zarządu i kreatorami działań w organizacjach zarówno polskich, jak i zagranicznych.

To tylko niektóre wątki, których bogactwo trudno zebrać w jednym artykule. Miarą kontynuacji prac Profesorów są liczne publikacje, plany i projekty uczniów, będące nierzadko pionierskimi, wzorcowymi i naśladowanymi wdrożeniami.

7. UNIWERSALNE DZIEDZICTWO

Po kolejnych przekształceniach organizacyjnych obecnie cały zespół dawnych Zakładów pracuje w ramach jednej Katedry Architektury Krajobrazu pod kierunkiem prof. Agaty Zachariasz. Dawne i obecne prace Krakowskiej Szkoły Architektury Krajobrazu wyróżniają się zakresem, metodyką i rozmachem zakrojonych obszarów badawczych i projektowych. Obecne wyodrębnienie specjalizacji w postaci krajo-

brazu miejskiego, ogrodów, krajobrazu inżynierskiego, krajobrazu miasta, percepcji krajobrazu, krajobrazów chronionych oraz dalsze badania rozwijane w ramach tych specjalistycznych grup otworzyło kierunki odpowiadające na najbardziej aktualne i newralgiczne dziś tematy projektowe.

Działalność Profesora Janusza Bogdanowskiego i Profesor Marii Łuczyńskiej-Bruzdy w tym kontekście odzwierciedla znaczną część historii Krakowskiej Szkoły Architektury Krajobrazu. W ich pracach badawczych, społecznych i projektowych można prześledzić sposób kształtowania się idei, pomysłów i wspólnych wizji, które miały za zadanie porządkować krajobraz i odpowiednio nim gospodarować, z poszanowaniem dla przyrody i tradycji, jak również dla człowieka, który w tym krajobrazie żyje.

Ich dziedzictwo jest bezcennym zasobem. Z jednej strony ukazuje wielowymiarowe podejście, a z drugiej — uosabia umiar i racjonalność. W dzisiejszych czasach nadinterpretacji medialnych i mocno zniekształconego obrazu rzeczywistości, kreowanego przez subiektywne opinie, warto zaczerpnąć wiedzy i dystansu śledząc ich systematyczne prace i wspinając się ich efekty. Wiele z nich stanowi niedościgły wzorzec metodyczny, który dzisiaj jest upraszczany, pomimo dysponowania o wiele wydajniejszymi narzędziami. Na tej podstawie można docenić uważne, niespieszne spojrzenie, znajomość rzeczy, poszukiwanie przyczyn i źródeł.

Przede wszystkim jednak byli Oni wspinającymi, inspirującymi zapaleńcami, którzy swą pasją potrafili wyzwolić w uczniach i studentach zachwyt nad krajobrazem, a jednocześnie swymi osiągnięciami potwierdzali sprawczość działań architekta krajobrazu.

REFERENCES

- Anna Mitkowska, Maria Łuczyńska-Bruzda, Gerard Ciolek: *katalog wystawy: XXVI konferencja z cyklu sztuki ogrodowej i dendrologii historycznej. Aspekty konserwatorskie i ekologiczne w ochronie krajobrazu 24-25.10.2019*, Kraków (2019), K. Hodor (ed.), Kraków: Politechnika Krakowska. Available at: https://konferencjaogrodowa.pk.edu.pl/wp-content/uploads/2019/10/katalog_wystawy.pdf (accessed: 14.07.2024).
- Bogdanowski, J. (1967), 'Krajobraz i ruiny zamków', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, I, pp. 91–105.
- Bogdanowski, J. (1968), 'Architektura krajobrazu stref podmiejskich: problemy strukturalne i projektowe', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, II, pp. 67–77).
- Bogdanowski, J. (1969), 'Systemy obronne w dziejach fortyfikacji', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, III, pp. 135–144.

- Bogdanowski, J. (1970), 'Malowane chałupy w architekturze krajobrazu wsi podkrakowskiej, ich formy i postępujący zanik', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, VI, pp. 103–113.
- Bogdanowski, J. (1971), 'Problemy projektu modelowego dla obszarów urbanizowanych na zasadzie „układu rozdzielczych sieci” osiedleńczych (URS)', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, V, pp. 33–39.
- Bogdanowski, J. (1972), *Konserwacja i kształtowanie w architekturze krajobrazu: wybrane problemy: skrypt dla studentów wyższych szkół technicznych do przedmiotu architektura krajobrazu*, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Bogdanowski, J. (1976), *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Bogdanowski, J. (1977), 'Metoda „jednostka–wnętrze” w rewaloryzacji krajobrazu miast zabytkowych', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, XI, pp. 73–84.
- Bogdanowski, J. (1979), *Warownie i zieleń Twierdzy Kraków*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Bogdanowski, J. (1981), 'Rozwój i urbanistyczne kompozycje nowożytnego Krakowa oraz problem ich rewaloryzacji (XVI–XX w.)', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, XV, pp. 7–25).
- Bogdanowski, J. (1982), '„Jurydyka” — czyli rozważania nad współczesną dzielnicą mieszkaniową', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, XVI, pp. 79–90.
- Bogdanowski, J. (1984), 'O urbanistyczno-krajobrazową koncepcję Krakowa', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, XVIII, pp. 7–18.
- Bogdanowski, J. (1987), 'Regionalizm architektoniczno-krajobrazowy wsi Kotliny Żywieckiej', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, XXI, pp. 139–144.
- Bogdanowski, J. (1988), 'Regionalizm architektoniczno-krajobrazowy wsi żywieckiej. Cz. 2, Wytyczne — koncepcja', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, XXII, pp. 145–158.
- Bogdanowski, J. (1990), *Style, kompozycja i rewaloryzacja w polskiej sztuce ogrodowej. Wybrane problemy*, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Bogdanowski, J. (1999), *Metoda jednostek i wewnątrz architektoniczno-krajobrazowych (JARK-WAK) w studiach i projektowaniu (podstawowe wiadomości)*, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Bogdanowski, J. (2000), *Polskie ogrody ozdobne: historia i problemy rewaloryzacji*, Warszawa: Arkady.
- Bogdanowski, J. et al. (1980), 'Kazimierz Dolny nad Wisłą: studium architektoniczno-krajobrazowe', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, XIV, pp. 83–96.
- Bogdanowski, J., Grudniewicz, D. (1993–1994), 'Uproszczona karta krajobrazowa wsi dla katalogu form budownictwa', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, XXVI, pp. 59–70.
- Bogdanowski, J., Holcer, Z., Kornacki, M., Swaryczewski, A. (1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979), 'Mały słownik terminologiczny architektury obronnej w Polsce', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, VIII–XIII, na wklejce.
- Bogdanowski, J., Novák, Z., Łuczyńska-Bruzda, M. (1973), *Architektura krajobrazu*, Warszawa-Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Böhm, A. (1982), 'Architektura krajobrazu miejskiego — zarys stanu współczesnych badań', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, XVI, pp. 181–185.
- Böhm, A. (2006), *Planowanie przestrzenne dla architektów krajobrazu*, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Bruzda, J. (1969), 'Architektura krajobrazu w świetle malarstwa pejzażowego', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, III, pp. 55–62.
- Budziło, J. (1983), 'Zjawisko mimikry a harmonia krajobrazu w projektowaniu obiektów inżynierskich', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, XVII, pp. 123–129.
- Budziło, J. (1981), 'O konieczności badań krajobrazowych w projektowaniu dzieł inżynierii wodnej', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, XV, pp. 171–175.
- Ciołek, G. (1954), *Ogrody Polskie*, Warszawa: Arkady.
- Ciołek, G. (1955), *Zarys historii kompozycji ogrodowej w Polsce*, Warszawa: PWN.
- Ciołek, G. (1978), *Ogrody polskie* (editing and supplementary chapters J. Bogdanowski), Warszawa: Arkady.
- Dąbrowska-Budziło, K. (1974), 'Wybrane problemy z zakresu konserwacji i kształtowania panoram miast', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, VIII, pp. 107–114.
- Dąbrowska-Budziło, K. (1990), *Wśród panoram Krakowa. O przemianach widoków i o tym, jak je ocalić*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Dwudziestolecie Instytutu Architektury Krajobrazu Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej* (2013), Böhm, A., Sykta, I. (eds.), Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Flagorowska, L. (1981), *Metoda wyznaczania zakresu widoczności dla potrzeb architektury krajobrazu*, Kraków: Wydawnictwa Politechniki Krakowskiej.
- Forczek-Brataniec, U. (2018), *Visible space: a visual analysis in the landscape planning and design*, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Forczek-Brataniec, U., Jamioł, K. (2024), 'The Role of Public Space in Building the Resilience of Cities: Analysis of Representative Projects from IFLA Europe Exhibitions', *Sustainability*, 6, 5105. Available at: <https://doi.org/10.3390/su16125105> (accessed: 14.07.2024).
- Genga, W. (1974), 'Stan ochrony zabytków architektury a kształtowanie kulturowego krajobrazu Polski', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, VIII, pp. 99–106.

- Krajobraz Kulturowy Polski. Województwo Małopolskie (2002), Bogdanowski, J., (ed.), Kraków–Warszawa: Stowarzyszenie „Kultura i Natura” im. Jana Gwalberta Pawlikowskiego.
- Litton, R.B. (1973), *Landscape control points: a procedure for predicting and monitoring visual impacts*, Berkeley: Pacific Southwest Forest and Range Exp. Stn.
- Litton, R.B. (1979), ‘Descriptive Approaches to Landscape Analysis’ [in:] Smardon, R. (ed.) *Proceedings of our national landscape: a conference on applied techniques for analysis and management of the visual resource*, Berkeley: Pacific Southwest Forest and Range Exp. Stn., Forest Service, U.S. Department of Agriculture, pp. 77–87.
- Łuczyńska-Bruzda, M. (1970), ‘Próby rozwiązywania konfliktów w planach zagospodarowania przestrzennego parków narodowych’, *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, IV, pp. 115–128.
- Łuczyńska-Bruzda, M. (1981), *Skuteczność planowania przestrzennego Ojcowskiego Parku Narodowego*, Kraków: Wydawnictwa Politechniki Krakowskiej.
- Łuczyńska-Bruzda, M., Myczkowski, Z. (1993–1994), ‘Subregionalizacja cech budownictwa jako przyczynek do kontynuacji tradycji we współczesnej architekturze regionalnej (na przykładzie Jurajskich Parków Krajobrazowych)’ *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, XXVI, pp. 45–57.
- Łuczyńska-Bruzda, M. (1996), ‘Od osoby Profesora Zygmunta Novaka, przez zespół, do Instytutu Architektury Krajobrazu’, *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*, XLI, pp. 269–273.
- Łuczyńska-Bruzda, M., Partyka, J. (1979), ‘Ojcowski Park Narodowy — potrzeba poszerzenia granic’, *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, XIII, pp. 73–80.
- Łuczyńska-Bruzda, M. et al. (1988), ‘Katalog form budownictwa w obszarze Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych’, *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, XXII, pp. 167–176.
- Łuczyńska-Bruzda, M. (2000), *Twórczość w ochronie*, manuscript of the speech, archive of Maria Łuczyńska-Bruzda.
- Myczkowski, Z. (2001), ‘Ochrona zasobów kulturowych w Bieszczadzkim Parku Narodowym i otulinie’, *Monografie Bieszczadzkie*, XIII, Ustrzyki Dolne.
- Myczkowski, Z., Forczek-Brataniec, U. (2007), ‘Wizualne aspekty tożsamości miejsca’, *Czasopismo Techniczne*, 5-A, pp. 150–152.
- Myczkowski, Z., Forczek-Brataniec, U. (2018), ‘Landscape conservation in the research and development of the Krakow School of landscape architecture from 1970s to 2017 — from Jurassic landscape parks to cultural parks in Krakow’, *Scientific Journal of Latvia University of Life Sciences and Technologies Landscape and Art*, 13, pp. 148–153. Available at: <https://doi.org/10.22616/j.landarchart.2018.13.14> (accessed: 15.07.2024).
- Novák, Z., Łuczyńska-Bruzda, M., Bogdanowski, J., (1970), ‘System parków krajobrazowych Polski południowej jako współczesna skala terenów rekreacyjnych’, *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, IV, pp. 69–79.
- Novák, Z. (1997), *Planowanie regionalne i udział w nim architekta*, 3rd edition, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Novák, Z., Bogdanowski, J., Łuczyńska-Bruzda, M. (1979), *Architektura krajobrazu*, 2nd edition, Warszawa-Kraków: PWN.
- Oskara Sosnowskiego świat architektury. Twórczość i dzieła* (2024), Brykowska, M. (ed.), Warszawa: Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej.
- Parki i Ogrody Krakowa w obrębie Plant z Plantami i Wawelem, Tom I* (1997), Bogdanowski, J. (ed.), Katalog parków i ogrodów w Polsce, Warszawa: Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu.
- Patoczka, P. (1975), ‘Bieszczady Zachodnie: zasoby architektoniczno-krajobrazowe, zagrożenia i dewastacje, prognoza zmian żywiolowych i projekt modelowy’, *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, IX, pp. 77–86.
- Rymsza-Mazur, W. (2014), ‘Park i ogród wojskowy w XIX-wiecznym, środkowoeuropejskim krajobrazie garnizonowym — próba współczesnej oceny’, *Czasopismo Techniczne*, 6-A, pp. 25–41.
- Środulska-Wielgus, J. (2016), *Rola turystyki kulturowej w udoświecaniu krajobrazu warownego*, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Ustawa z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska Dz.U. 1980 nr 3 poz. 6. Available at: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19800030006> (accessed: 15.07.2024).
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska Dz.U. 2001 nr 62 poz. 627. Available at: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20010620627> (accessed: 15.07.2024).
- Wielgus, K., Środulska-Wielgus, J. (2018), ‘Wyjątkowe i uniwersalne wartości dawnych krajobrazów warownych’, *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, ILVI, pp. 431–447.
- Wielgus, K., Środulska-Wielgus, J. (2022), ‘Protection and Shaping of the Fortification’s Greenery of the Former Kraków Fortress: Theory, Standards, Practice’, *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, L, pp. 435–457. Available at: <https://doi.org/10.24425/tku-ia.2022.144862> (accessed: 15.07.2024).
- Wielgus, K. et al. (2022), *Włoskie echa w Ochotnicy i Tylmanowej: architektura i krajobraz na Szlaku Kultury Włoskiej w Małopolsce*, Ochotnica Górna: Aleksander.
- Zachariasz, A. (2008), ‘Wanda Genga (1927–2008)’, *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, XL, pp. 223–225.
- Zachariasz, A. (2006), *Zieleń jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych*, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Zarębska, T. (2004), ‘Genius loci w projektach Oskara Sosnowskiego’ [in:] Brykowska, M. (ed.) *Oskara Sosnowskiego świat architektury*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, pp. 33–44.

Zespół Architektury Krajobrazu, Bogdanowski, J. et al. (1973), 'Krajobraz Polski: ochrona i kształtowanie dla rekreacji', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, VII, pp. 21–34.

WAŻNIEJSZE PROJEKTY OD LAT 90. XX WIEKU

Lotniczy Park Kulturowy Kraków — lotnisko Rakowice-Czyżyny, od koncepcji (1992) do aktualizacji koncepcji programowo-przestrzennej i krajobrazowej; Lotniczy Park Kulturowy na terenie zachodniej części dawnego lotniska Rakowice-Czyżyny w Krakowie. Koncepcja architektoniczno-krajobrazowa (2007); praca zespołowa, kierownictwo naukowe: M. Łuczyńska-Bruzda, Z. Myczkowski, kierownictwo i koordynacja prac: K. Wielgus, autorzy: J. Piekło, J. Środulska-Wielgus, K. Wielgus, W. Rymusza-Mazur, Z. Pauli, W. Lisek, M. Żakowska; współpraca: M. Gajda, S. Kawiorski; Politechnika Krakowska, Kraków.

Twierdza Zamość — Koncepcja zagospodarowania i udostępnienia turystycznego Twierdzy Zamość, praca zespołowa, kierownictwo naukowe: Z. Myczkowski, koordynacja prac: K. Wielgus, autorzy: J. Janczykowski, J. Środulska-Wielgus, K. Wielgus, U. Forczek-Brataniec, J. Piekło, W. Rymusza-Mazur, M. Chrzęszczyk, A. Fecko, A. Kruszc, S. Kawiorski, P. Osmęda, K. Fecko, E. Furlepa, K. Jakubowski, J. Kocieniewski, K. Martyna, J. Sulikowska, A. Skoczylas, O. Zapolska; Politechnika Krakowska, Kraków, 2008.

Zieleń Twierdzy Zamość — Studium kształtowania terenów fortecznych ze szczególnym uwzględnieniem zieleni Twierdzy Zamość, kierownictwo naukowe: Z. Myczkowski, koordynacja prac: K. Wielgus, autorzy: J. Janczykowski, J. Środulska-Wielgus, K. Wielgus, U. Forczek-Brataniec, W. Rymusza-Mazur, S. Kawiorski, D. Kiciński, Politechnika Krakowska, Kraków, 2006.

Twierdza Kraków — Program planu ochrony zespołu historyczno-krajobrazowego Twierdzy Kraków, kierownictwo naukowe: Z. Myczkowski, koordynacja prac: K. Wielgus, autorzy: Z. Myczkowski, J. Środulska-Wielgus, A. Staniewska, K. Wielgus, A. Bąk, W. Brzoskwinia, K. Chajdys, T. Górski, K. Jakubowska, K. Jakubowski, Ł. Kielar, J. Kocieniewski, P. Leonowicz, A. Maj, M.J. Mikulski, E. Pasula, J. Piekło, D. Pstuś, H. Rojkowska, W. Rymusza-Mazur, M. Szkoła; wykonany na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej, Instytut Architektury Krajobrazu, Zakład Krajobrazu Otwartego i Budowli Inżynierskich, na zlecenie Urzędu Miasta Krakowa, Wydziału Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Oddziału Ochrony Zabytków, 2008–2010.

Twierdza Przemyśl — Program planu ochrony zespołu parków kulturowych Twierdzy Przemyśl, kierownictwo naukowe: Z. Myczkowski, kierownictwo i koordynacja prac: K. Wielgus, autorzy: K. Chajdys, T. Idzikowski, M. Mikulski, W. Rymusza-Mazur, J. Środulska-Wielgus, M. Tatar, T. Tokarczuk, K. Wielgus, wykonano na zlecenie Związku Gmin Fortecznych Twierdzy na Politechnice Krakowskiej, Przemyśl, 2008.